DÜNYA SİYASETİNDE AFRİKA

-8-

Editörler
Prof. Dr. İsmail Ermağan
Doç. Dr. Asena Boztaş
Doç. Dr. Yunus Turhan

nobel

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK
EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

Kültür Mah. Mithatpaşa Cad. No:74 B-01/02 Kızılay Ankara
Tel: +90 312 418 20 10 Faks: +90 312 418 30 20
www.nobelyayin.com nobel@nobelyayin.com

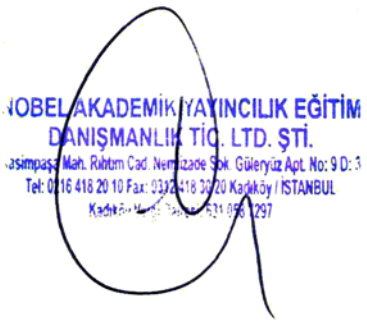
İLGİLİ MAKAMA

Nobel Yayın Grubu olarak 1984 yılından beri ulusal ve 2011 yılından beri uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekteyiz. Yayımladığımız kitaplar yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır. Ayrıca aynı alanda farklı yazarlara ait en az yirmi kitabımız bulunmaktadır.

Yeni yayımlanan akademik teşvik yönetmeliğinde belirtilen uluslararası yayınevi olma kriterlerine göre, Türkçe dışındaki dillerde farklı yazarlara ait (İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca) yirmiden fazla kitabımız bulunmaktadır.

EK-1: WorldCat İndekslenen Yayın Örnekleri
EK-2: Nobel Yayın Grubu Kitap Listesi (Telif ve Çeviri)
EK-3: Nobel Yayın Grubu Yabancı Dillerde Yayımlanmış Eser Listesi

Nobel Akademik Yayıncılık
Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
Genel Yayın Yönetmeni
Nevzat ARGUN

DÜNYA SİYASETİNDE AFRİKA 8

Editörler: Prof. Dr. İsmail Ermağan – Doç. Dr. Asena Boztaş
Doç. Dr. Yunus Turhan

Yayın No. 4566
Uluslararası İlişkiler 212
ISBN : 978-625-427-716-0
E-ISBN : 978-625-427-717-7
Basım Sayısı : 1. Basım, Aralık 2022

© Copyright 2022, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ermağan, İsmail., Boztaş, Asena, Turhan, Yunus.
Dünya Siyasetinde Afrika 8 /
Editörler: İsmail Ermağan – Asena Boztaş – Yunus Turhan
1. Basım. XXviii + 532 s. 16,5 x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN : 978-625-427-716-0
E-ISBN : 978-625-427-717-7
SAYIN HOCAM ÜÇ ANHTAR KELİME YAZAR MISINIZ.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

BÖLÜM YAZARLARI

BÖLÜM 1: İLK ÇAĞ'DAN ORTA ÇAĞ'IN SONLARINA: AFRİKA'DA KRALLIK, UYGARLIK VE İMPARATORLUKLAR TARİHİ
Dr. Cihan Daban

BÖLÜM 2: AFRİKA ÜLKELERİNDE DİNİN SOSYOPOLİTİK YANSIMALARI: AFRİKA GELENEKSEL DİNİ VE HIRİSTİYANLIK
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar Özmen

BÖLÜM 3: SENEGAL'DE İSLAM VE SELEFİLERİN VARLIĞI
Dr. Seydi Diamil Nıane

BÖLÜM 4: AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARA ÇÖZÜM ARAYIŞINDA GELENEKSEL VE YERLİ MEKANİZMALAR
Dr. Öğr. Üyesi Belma Engin Güder

BÖLÜM 5: BATI AFRİKA'DA PRETORYANİZMİN SOSYO-POLİTİK KÖKENLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Murat Yiğit

BÖLÜM 6: TRACING THE MARITIME HELIX: A CAUSE AND EFFECT ANALYSIS OF NORTH AFRICA AND THE HORN OF AFRICA
PhD, Fatima Gulhan Abushanab

BÖLÜM 7: FARKLI AFRİKA ALT BÖLGELERİNDEN DIŞ POLİTİKA ANALİZLERİ: GİNE-BİSSAU, LESOTHO VE SÃO TOMÉ VE PRÍNCİPE ÖRNEKLERİ
Begüm Gün

BÖLÜM 8: MAĞRİP'TE FAS-CEZAYİR REKABETİ VE BÖLGESEL İLİŞKİLERE ETKİLERİ
Dr. Hatice Rumeysa Dursun

BÖLÜM 9: TIGRAY SAVAŞI: ÇATIŞMANIN NEDENLERİ, GELİŞİMİ VE ULUSLARARASI YANSIMALARI
Arş. Gör. Dr. Ahmet Göksel Uluer

BÖLÜM 10: NORVEÇ'İN AFRİKA POLİTİKASI
Hatice Zehra Büyüktavşan

BÖLÜM 11: ÇİN'İN AFRİKA BARIŞINA ETKİSİ
Dr. Huriye Yıldırım Çınar

BÖLÜM 12: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AFRİKA'DA GÖÇ POLİTİKASI: GÜVEN FONU
Doç. Dr. Tülay Yıldırım-Mat

BÖLÜM 13: DENİZ HAYDUTLUĞU (KORSANLIK) FAALİYETLERİ VE AFRİKA KITASI
Doç. Dr. Levent Kırval

BÖLÜM 14: ETNİK VE ULUSAL ÇATIŞMADA DIŞ YARDIMLARIN ROLÜ: RUANDA SOYKIRIMI ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Yunus Turhan

BÖLÜM 15: AFRİKA'DA BİLİM VE TEKNOLOJİ: YAPAY ZEKÂNIN AFRİKA KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ
Dr. Fatih Ulaşan

BÖLÜM 16: AFRİKA'DA YABANCI YATIRIMLAR: ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİ DİPLOMASİSİ
Dr. Emre Saygın

BÖLÜM 17: ELMAS MODELİ ÇERÇEVESİNDE GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ'NİN MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN BİR ANALİZİ
İbrahim Taha Dursun

BÖLÜM 18: TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİNDE YAPBOZUN EKSİK PARÇASI: EKO-POLİTİKA
Doç. Dr. Asena Boztaş
Doç. Dr. Sibel Akgün

BÖLÜM 19: TÜRKİYE VE AFRİKA ÜLKELERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLER: GELECEKTE İKİLİ TİCARETİN POTANSİYELİNE YÖNELİK BİR ÇEKİM MODELİ
Mohammed Alnour

BÖLÜM 20: TÜRKİYE CUMHURİYETİ ÖNCESİ AFRİKA'DA TÜRK VARLIĞI
Ahmet Tayyip Korkmaz

BÖLÜM 21: TÜRKİYE'NİN AFRİKA'DAKİ "YUMUŞAK GÜCÜ" STK'LAR: NİJERYA ÖRNEĞİ
Dr. Gökhan Kavak

BÖLÜM 22: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ KİTAPLARINDA AFRİKA
Dr. Elif Ermağan
Prof. Dr. İsmail Ermağan

ÖN SÖZ

Sayın Abdullah EREN
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Başkanı

Genç ve dinamik nüfusu; ticari ve ekonomik potansiyeli; uluslararası güncel siyasette kapsadığı alan ve üstlendiği yenilikçi rolle Afrika, jeo-stratejik ve jeo-politik bakımlardan günümüzün önemli bir küresel aktörü konumuna gelmiştir. Uzunca bir sürede ve tedricen oluşan bu durum, dünyanın diğer ülke ve bölgelerinin de dikkatini Afrika'ya yöneltmelerine sebep olmuştur. Bugün artık Afrika, ekonomiden siyasete, güvenlikten dış politikaya, iş birliğinden kalkınma konularına kadar global anlamda hiçbir boyutta göz ardı edilemeyen; bilakis kurulan her denklemde, inşa edilen her politikada bir şekilde yerini almasını bilen önemli bir oyuncu hüviyeti taşımaktadır.

Bu anlamda ülkemiz, bilhassa son 20 yılda, Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde izlediği insanî ve inisiyatif almaktan çekinmeyen dış politika anlayışı çerçevesinde Afrika'ya gereken önemi vermiş; Türkiye'nin dış siyaset gündeminde Afrika her zaman öncelikli alanlardan birini teşkil etmiştir. Gerek ikili gerek bölgesel gerekse kıtasal ve küresel boyutta yürütülen bu siyasetle ülkemiz, Afrika ile ilişkilerini her anlamda geliştirmeye gayret ederek ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel zeminlerdeki münasebetleri güçlendirme yolunda önemli bir mesafe kat etmiştir. Nitekim 1998'de uygulanmaya başlayan ve 2005'te Afrika Birliği'ne (AfB) "gözlemci üye" ve akabinde 2008'de Birliğin "stratejik ortağı" olmamızla devam eden Afrika'ya Açılım Politikası, bugün artık birçok yönden daha sağlam bir zemine oturan ve daha güçlü bir "Afrika Ortaklık Politikası"yla sürdürülmektedir.

Günümüzdeki mevcudu yaklaşık 7 milyona ulaşan Türk toplumunun kimliğini muhafaza ederek anavatanla kurduğu aidiyet bağının güçlendirilmesi ve mukim oldukları ülkelerdeki pozisyonunun tahkim edilmesi; ortak bir tarih ve kültürü paylaştığımız soydaş ve akraba topluluklarımızla ekonomik, sosyal ve kültürel münasebetlerimizin geliştirilmesi; ve yükseköğrenim görmek üzere ülkemize gelen uluslararası öğrencilere yönelik faaliyetler icra eden Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), görev ve yetki alanları dâhilinde ülkemizin Afrika'ya yönelik çalışmalarına imkânları ölçüsünde önemli katkılar sunmaktadır. Kıta ülkeleriyle tesis edilen ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin güçlendirilmesini amaçlayan bu katkılarla YTB; kıta genelindeki barış, refah ve istikrarın artarak sürdürülmesini; bu suretle Afrika'nın kamu sektörü, iş dünyası, sivil toplum örgütleri ve akademik alanlardaki ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikli insan kaynağının Türkiye'de yetiştirilmesini hedeflemektedir. Bu minvalde Türkiye Bursları, Türkiye Mezunları, kültürel iş birliği ve hareketlilik programları gibi birçok enstrümanla YTB, "birlikte büyüme" ve "karşılıklı fayda" temelinde ülkemizin Afrika politikasını besleyici ve destekleyici çalışmaları hayata geçirmektedir.

Nitekim, ülkemizin uluslararası eğitim alanında önemli bir markası haline gelen Türkiye Burslarına her yıl dünyanın 170'i aşkın ülkesinden alınan 165 binin üzerindeki başvurunun yaklaşık dörtte biri Afrika ülkelerinden gelmekte; bu doğrultuda her yıl burslandırılan yaklaşık 4 bin uluslararası öğrencinin yine takribî dörtte biri Afrikalı öğrencilerden oluşmaktadır. Hâlihazırda Türkiye Bursları kapsamında ülkemizde yükseköğrenim gören Afrikalı uluslararası öğrenci sayısı ise 4 bini geçmektedir. Bu öğrenciler, Türkiye Burslarının; aylık burs ödemeleri ve bölüm yerleştirmelerinin yapılması, sağlık sigortası işlemlerinin gerçekleştirilmesi, uçak biletlerinin karşılanması, üniversite harçlarının yatırılması ve öğrenim süreleri boyunca kültürel ve akademik destek programlarının tertip edilmesi gibi birçok imkânından yararlanmakta, bu süreçte ülkemiz ve milletimizle kurdukları yakınlığı Türkçeye ve kültürümüze hâkim olarak pekiştirmektedir.

Üniversitelerimizden mezun olmaları akabinde ülkemizin gönüllü birer elçisi olarak "Türkiye Mezunu" olan ve dünya genelinde yaklaşık 150 binlik mevcuda ulaşan Türkiye Mezunları ailesine katılan bu öğrenciler; ülkemizde edindikleri bilgi ve tecrübeleri kendi memleketlerinin kalkınma ve büyüme süreçlerinde değerlendirmekte, aynı zamanda ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere her boyutta katkı sunmaktadır. Bugüne kadar Türkiye Bursları kapsamında ülkemizde öğrenim görmüş 3 bini aşkın Afrikalı Türkiye Mezunu bulunmaktadır.

Afrikalı Türkiye Mezunları, 12 Afrika ülkesinde kurdukları 13 mezun derneğiyle bir yandan kendi aralarındaki irtibatı koruyup bilgi ve tecrübe aktarımını sağlarken diğer yandan Türkiye ile kurdukları bağ ve iletişimi sürdürme fırsatı elde etmektedir. Bu süreçte YTB de tertip ettiği Mezun Buluşmaları vasıtasıyla Afrikalı Türkiye Mezunları ile bir araya gelmekte, onları mezuniyetleri akabinde yalnız bırakmamaktadır.

Başkanlığımız, Afrikalı öğrenciler ve Türkiye Mezunlarına yönelik tüm bu faaliyetlerini Kamu Görevlisi ve Akademisyenlere Yönelik Türkçe İletişim Programı (KATİP) ve Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı (AFMED) gibi çalışmalarla güçlendirmektedir.

Yabancı uyruklu kamu görevlileri, diplomatlar, gazeteciler, bürokratlar, askerler ve akademisyenlere ülkemizde 10 ay süreyle Türkçe eğitimlerin verildiği KATİP burs programı, bu kişilerin bilgi ve tecrübelerine katkı sunmayı ve ülkemizle daha yakından ilişki kurmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. 2014 yılında hayata geçirilen KATİP programından bugüne kadar yararlanan toplam 135 katılımcının 56'sı farklı Afrika ülkelerinin vatandaşlarıdır. 2021-2022 dönemindeki KATİP programının 22 katılımcısından 7'si, programa Benin, Burkina Faso, Ekvator Ginesi, Kamerun, Kenya, Senegal ve Somali'den katılmıştır.

Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında medya alanındaki iş birliklerinin artırılması ve tecrübe paylaşımlarının sağlanması maksadıyla farklı kurum ve kuruluşlarımızla iş birliğinde 2019 yılından bu yana tertip ettiğimiz AFMED programına ise 2019 yılında 13 Afrika ülkesinden 20; 2021 yılında farklı Afrika ülkelerinden 21; 2022 yılında ise yine 13 Afrika ülkesinden 19 medya temsilcisi katılmıştır.

YTB'nin Kıta'ya dönük çalışmalarında en önemli eşiklerden birini, geçtiğimiz yıl Başkanlığımızla AfB Komisyonu arasında imza edilen iş birliği protokolü oluşturmaktadır. Söz konusu protokolle YTB ve Afrika Birliği'nin; diaspora, yükseköğrenim bursları, bilimsel ve akademik araştırma programları gibi birçok alanda yakın bir iş birliği içinde olması planlanmakta, Birlik ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere ciddi bir katkı yapılması amaçlanmaktadır.

Yine bu sene, Başkanlığımızın Afrika'ya atfettiği yer ve değeri izhar etmesi bakımından ehemmiyet arz eden ve Afrika'ya mahsus meseleleri geniş bir açıyla ele alan *"Afrika Yıllığı – 2021"* isimli eser yayımlanmıştır. Bundan böyle her yıl yayımlanacak *Afrika Yıllıkları* ile ülkemizdeki Afrika çalışmalarına katkı sunulması ve hem akademisyenlerin hem de karar alıcı/uygulayıcıların istifade edebileceği bir kaynak eser oluşturulması hedeflenmektedir.

YTB, Afrika'ya matuf çalışmalarını devletimizin dış politika öncelikleri ve Afrika'nın ihtiyaç duyduğu esas alanlar istikametinde bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da büyük bir azim ve kararlılıkla sürdürme gayreti içinde olacaktır.

Başkanlığımızın genel bir görünümünü ve Afrika'ya dönük çalışmalarını tanıtmak ve yansıtmak amacıyla verdiğim bu bilgileri birer vesile kılarak; alana ve literatüre son derece kıymetli bir katkı yapacağına inandığım *"Dünya Siyasetinde Afrika – 8"* isimli bu eserin okurunu bulmasını ve alanla ilgili inceleme ve çalışmalar icra eden çevrelerde güçlü bir karşılık bulmasını temenni ederim. Yine bilvesile, Afrika'yı gerek tematik gerekse bölgesel anlamda tüm yönleriyle kapsamlı bir biçimde mercek altına alan bu güzide esere katkı veren herkesi kutlar, çalışmalarında başarılar dilerim.

02 Aralık 2022, Ankara

EDİTÖRLERİN ÖN SÖZÜ

Neden "Dünya Siyasetinde Afrika?"

İnsanlığın ilk ayak izinin görüldüğü iddia edilen kıtanın nüfusu artık bir milyarı geçti. Bugün siyasetten ekonomiye Afrika ülkeleri farklı branşlarda serpiliyor. Afrika milliyetçilerinin "21. yüzyıl Afrika'nın olacak" tarzında erken doğumlu ve popülist yaklaşımları bir yana; Afrika, küresel siyasette yükselmektedir. Çin'den Hindistan'a, ABD'den Rusya'ya, İran'dan Brezilya'ya, kolonyal devletlere Afrika siyasetinde hacimlerini yükseltme girişimleri günbegün artmaktadır.

Diğer yandan, insani ve maddi sömürü ile dolu geçmişi, devletlerin yönetim problemleri (gelişmemiş ve demokratik olmayan rejimler, askeri darbeler, patronaj vb.), fakirliklerine rağmen çocuk yaştaki askerler, kabile savaşları, insan hakları ihlalleri, birçok komşu ülkedeki mülteci yerleşim bölgeleri ve diğer sorunları ile Afrika hala ışığa doğru ilerlemek zorunda.

Bununla birlikte bu "Altın Kıta"; hala balta girmemiş ormanları, hala işlenmeyi bekleyen onlarca değerli madenleri, hala keşfedilmemiş sarı ve kara altın (petrol) rezervleri gibi büyük potansiyelleri ile aydınlık da. Kanımızca, bu coğrafyada "düzelme ve yükseliş istikrarı"nın kurulabilmesi, Afrikalı siyasetçilerin en ciddi ödevidir.

Dünyada Afrika çalışmalarının sayıları artmakta ve çok ciddi bir literatür oluşmaktadır. Üniversite birimlerinden düşünce *kuruluşlarına* (*think tank*) kadar bu bağlamda uzmanlık alanları gelişmektedir. Sadece Fransız, İngiliz veya diğer Avrupalı (geçmişte sömürge sahibi devletler değil), Çinli, Hindistanlı, ABD'li, Brezilyalı vb., Afrika konusuna ehemmiyet veren bilim insan ve kurumları artık çoğalmakta. Kanımızca, Afrika çalışmalarında "misyoner biliminden bilgi üretme sanatı"na geçmek de, ilgili akademisyenlerin en ciddi öde-

vidir. Çünkü "Afrikalı devletlerin günümüz problemlerinde, post-kolonyal dönemin başarısız ve yoz yönetimlerini suçlayarak kolonyal dönemi övmek"[1], bir daktilo değil, bellek hatasıdır.

Peki, Türkiye'de Afrika Çalışmaları ne durumda?

İlk olarak iki temel maraziyete popüler dilden destekle dikkat çekilmeli:

- "Allah devletimize zeval vermesin!". Yani önce devlet gidecek, sonra akademi!
- Ya da "Kervan yolda düzülür." sözündeki icadımız artık tedavülde olmamalı!

Görmek gerekir ki, akademya – Türkiye'nin diğer küresel bölgelerdeki ilişkilerinde olduğu gibi – işini yeni yeni yapmaya başlıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1998 yılında başlayan "Afrika'ya Açılım Politikası", bugün "Afrika Ortaklık Politikası" halini almıştır. Paradoks şekilde, devlet dış politika siyasetini şekillendirince, araştırmalara kulvar açılıyor. Yani önce devlet adım atıyor, ardından akademik çalışmalar oraya yöneliyor. Türkiye'de yazılan yüksek lisans tezleri bunu kanıtlıyor. 1999 yılında Türkiye, Avrupa Birliği'nden üyelik statüsü elde ettiğinde, akademik çalışmaların çoğunluğunun buraya yönelmesinde olduğu gibi. Böyle mi olmalı? En azından böyle gitmemeli ve karar süreçlerine katkı üreten çalışmalar, vatandaş kütüphanelerinden siyasetçilerin / işadamlarının danışmanlarının masalarına, üniversite amfilerinden kitapçı raflarında yerlerini almalıdır. Her anlamda; bilgi, gereklidir – kimi (belki de haklı) itirazlara rağmen – güçtür ve biriktirilmelidir.

Belirtilmelidir ki, bir ülkenin siyaset ve biliminde "yeni" olan bir coğrafyaya ilişkin çalışmalar yapmak isterken, araştırmacılar için öncelikle ilgi ve altyapı elzem oluyor. Saha çalışması gerçekleştiremeden; kabile/eyalet veya devlet temsilcilerine değemeden, pazarlarında gezip dükkânlarında nefeslenemeden; İngilizce, Fransa veya Almanca edinilen bilgiler, sanki hep "ikincil kaynak olma" riski içeriyor. Türkiye'de Afrika Çalışmaları kapsamında, TASAM'ın emekleri zikredilmelidir. Lakin hayıflanmamak elde değildir ki, çoğu Afrika Araştırma Merkezi olarak kurgulanan üniversite yapıları, "tabela enstitü" olmaktan öteye geçememekte ve maalesef donanımdan uzaklar. Örneğin AÇAUM (Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi), alanında bir ilk olarak ancak 2008 yılında kurulmuştur. ASBÜ'nün Afrika

[1] Örneğin bakınız: Hyden, Goran, African Politics in Comparative Perspective, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Çalışmalarını ve Afrikania Dergisini kutlamak isteriz. YTB bu yıldan itibaren Afrika Yıllığı yayımlayacak! Her bir araştırma ülke literatürü için önem arz ediyor, bütün emekler değerli kanaatindeyiz. Fakat maalesef yola geç çıkıldı, daha kapsamlı-özel çalışmalara iktiyaç var. O sebeple, bu çalışmalar sivil kuruluşlar tarafından da desteklenmelidir. *Dünya Siyasetinde Afrika* adlı seri, 2014 yılından itibaren bütün mütevaziliğiyle şunu vaat ediyor: Ülkede bu bağlamda bilgi üretilmesine katkı sağlamak.

Yeni editör grubu olarak her kitapta en fazla üç İngilizce çalışmanın da yer alabileceğine karar verilmiştir, burada temel saik; ilgili meseleleri yurt dışına Türkiye merkezli aktarabilmektir.

Editörler olarak Dünya Siyasetinde Afrika-8'in değerli bölüm yazarlarına gösterdikleri titiz gayretler için okur adına müteşekkiriz. Farklı konular etraflıca ele alınmaya çalışıldı. Fark edilebilir ki, kimi çalışmalar, alanında ilk olmaya namzetler.

Son tahlilde, kitabı alan, okuyan vatandaşlar teşekkürü hak ediyor, çünkü onlar aslında böylece

"Afrika'ya ilişkin bilgileri biriktirmeye devam edeceğiz" diyor, demek istiyor.

NOT: Bildirilmelidir ki, kitabın bölümlerinde beyan edilen görüşler yazarın kendisine aittir.

01 Ekim 2021, İstanbul-Sakarya-Ankara

İÇİNDEKİLER

bölüm yazarları III
ÖN SÖZ VII
EDİTÖRLERİN ÖN SÖZÜ XI

BÖLÜM 1
İLK ÇAĞ'DAN ORTA ÇAĞ'IN SONLARINA: AFRİKA'DA KRALLIK, UYGARLIK VE İMPARATORLUKLAR TARİHİ 1

Özet 1
Giriş 2
1. İlk Çağ Afrika'sının Tarihi 3
1.1. Eski Mısır Uygarlığı 4
1.2. Fenike Uygarlığı 6
1.3. Roma İmparatorluğu 8
2. Orta Çağ Afrika'sının Tarihi 9
2.1. Aksum Krallığı 10
2.2. Gana İmparatorluğu 11
2.3. Benin Krallığı 12
2.4. Zimbabve Krallığı 14
2.5. Mali İmparatorluğu 15
2.6. Songhay İmparatorluğu 18
Sonuç 19
Kaynakça 21

BÖLÜM 2
AFRİKA ÜLKELERİNDE DİNİN SOSYOPOLİTİK YANSIMALARI: AFRİKA GELENEKSEL DİNİ VE HIRİSTİYANLIK

Özet 23
Giriş 24
1. Afrika'da Tarihsel Perspektiften Dinler 27
1.1. Kıtadaki İlk Dinler 28
1.2. Hıristiyanlığın Yayılma Dalgaları 30
2. Afrika Geleneksel İnançları 35
3. Günümüzde Afrika'da Din, Toplum ve Siyaset 39
3.1. Yerli İnançların Çağdaş Yorumu 40
3.2. Afrika Hıristiyanlığı 42
Sonuç 46
Kaynakça 47

BÖLÜM 3
SENEGAL'DE İSLAM VE SELEFİLERİN VARLIĞI

Özet 51
Giriş 52
1. Senegal, Sufizm ve tarikatlar 54
1.1 Kâdiriyye Tarikatı 55
1.2 Ticâniyye tarikatı 55
1.3 Mürid tarikatı 57
1.4 Layène tarikatı 58
2. Selefiliğin Senegal'e girişi, yayılması ve faaliyetleri 58
2.1 Batı Afrika'ya Selefiliğin girişi 58
2.1.1 Mekke'ye hac ziyaretinin rolü 59
2.1.2 Selefiliğin Batı Afrika'da yayılmasında göçün rolü 61
2.1.3 Misyonerlerin rolü 63
2.1 Senegal'de Selefilik: tanımı, organizasyonları ve faaliyetleri 63
2.2.1 Senegalli Selefinin Tanımı 64

2.2.1 Senegal'deki selefi ana örgütler 64
2.2.2 Senegal'de Selefi faaliyetleri ve büyüme stratejileri 70
Sonuç 76
Kaynakça 77

BÖLÜM 4
AFRİKA'DAKİ ÇATIŞMALARA ÇÖZÜM ARAYIŞINDA GELENEKSEL VE YERLİ MEKANİZMALAR

Özet 81
Giriş 82
1. Geleneksel Afrika Toplumlarında Çatışma Çözümü 85
2. Afrika'da Geleneksel ve Yerli Çatışma Çözümü Örnekleri 87
2.1. Heer / Somali 88
2.2. Gacaca / Ruanda 90
2.3. Mato Oput / Uganda 93
2.4. Ubuntu / Güney Afrika 95
2.5. Kıtadaki Diğer Geleneksel ve Yerli Çatışma Çözümü Uygulamaları 97
3. Afrika'da Modern ve Geleneksel Çatışma Çözümü Mekanizmaları Arasında Köprü: Kapasite ve Sınırlılıklar 102
Sonuç 107
Kaynakça 107

BÖLÜM 5
BATI AFRİKA'DA PRETORYANİZMİN SOSYO-POLİTİK KÖKENLERİ

Özet 111
Giriş 112
1. Pretoryanizm 114
2. Sömürge Mirası Kurum ve Düzenler 115
3. Dekolonizasyon Sürecinden İtibaren Elitler 118
4. Etnik Rekabet, Kişisel İktidar ve Patronaj Düzeni 119
5. Ordunun Merkezi Konumu 121

6. Bağımlılık ve Dış Nüfuz 123
7. Otoriter Liderlik ve Görev Süresi Açmazı 124
Sonuç 126
Kaynakça 127

BÖLÜM 6
TRACING THE MARITIME HELIX: A CAUSE AND EFFECT ANALYSIS OF NORTH AFRICA AND THE HORN OF AFRICA

Özet 130
Introduction 130
1. Re(neo)-colonization Efforts in the 21st Century Halting the Path to Progress? 131
2. Recalling Fanonian and Mazruian Thought toward a Paradigm Shift 138
Conclusion 144
References 145

BÖLÜM 7
FARKLI AFRİKA ALT BÖLGELERİNDEN DIŞ POLİTİKA ANALİZLERİ: GİNE-BİSSAU, LESOTHO VE SÃO TOMÉ VE PRÍNCİPE ÖRNEKLERİ 147

Özet 147
Giriş 148
1. Gine-Bissau 150
2. Lesotho 156
3. São Tomé ve Príncipe 160
Sonuç ve Karşılaştırma 164
Kaynakça 167

BÖLÜM 8
MAĞRİP'TE FAS-CEZAYİR REKABETİ VE BÖLGESEL İLİŞKİLERE ETKİLERİ

Özet 169
GİRİŞ 170
1. Literatür Değerlendirmesi: Rekabet ve Dış Politika 171
2. Fas-Cezayir Rekabeti ve Bölgesel Etkileri 173
2.1. Fas-Cezayir Rekabetinin Tarihsel Arka-planı 174
2.2. Arap Baharı Sürecinde Geçici Yumuşama 175
2.3. Yeni Bir Rekabet Alanı: Mali ve Sahel Bölgesinde İstikrasızlık 177
2.4. Yeni Bir Rekabet Alanı: Libya Krizi 180
Sonuç 182
Kaynakça 184

BÖLÜM 9
TIGRAY SAVAŞI: ÇATIŞMANIN NEDENLERİ, GELİŞİMİ VE ULUSLARARASI YANSIMALARI

Özet 189
GİRİŞ 190
1. Tıgray ve Etiyopya: Yüzyıllık Perspektif 191
2. Tıgray Başatlığı Deneyimi: Thkc İktidarı ve Yeni Bir İdari-Siyasi Alaşım 194
3. Tıgray Savaşı'nın Gelişimi: Rp İktidarı İçin Ulusal ve Bölgesel Bir Test 198
3.1. Savaşın Seyri: Nedenler ve Olaylar 198
3.2. Savaşın Getirdikleri: İnsani Durum 201
3.3 Savaşın Getirdikleri: Yansımalar ve Dış Aktörler Tutumları 202
Sonuç 204
Kaynakça 205

BÖLÜM 10
NORVEÇ'İN AFRİKA POLİTİKASI

Özet 209
Giriş 210
1. Norveç'in Afrika Politikası 211
1.1. Norveç-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı 212
1.2. Norveç'te Misyonerlik ve Yardım İlişkileri 213
1.3. Norveç'in Afrika'ya Yönelik Politikası 214
1.4. Norveç'in Afrika'ya Yönelik Politikasında 1970-2000 Dönemi 216
1.5. Norveç'in Afrika'ya Yönelik Politikasında 2000-2022 Dönemi 220
Sonuç 231
Kaynakça 232

BÖLÜM 11
ÇİN'İN AFRİKA BARIŞINA ETKİSİ

Özet 235
Giriş 236
1. Çin Güvenlik Politikası ve Afrika 238
1.1. Çin Dış Politikası ve Güvenlik Algısı 238
1.2. Çin'in Askeri Modernizasyonu 241
1.3. Çin Dış Politikasında Afrika ve Güvenlik 242
2. Afrika'ya Yönelik Güvenlik Algılamaları Çerçevesinde Çin'in İkili Ve Çok Taraflı Askeri İlişkileri 245
2.1. Afrika Devletleriyle İkili Askeri İlişkiler 246
2.1.1. Ataşelikler: 247
2.1.2. Askeri Eğitim ve Ziyaretler 247
2.1.3. Silah Satışı 248
2.2. Uluslararası ve Bölgesel Örgütlerle Askeri İlişkiler 250
2.2.1. Birleşmiş Milletler (BM) 250
2.2.2. Afrika Birliği 252
2.2.3. FOCAC 253
Sonuç 254
Kaynakça 257

BÖLÜM 12
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AFRİKA'DA GÖÇ POLİTİKASI: GÜVEN FONU

Özet 261
Giriş: Afrika'dan Avrupa Birliği'ne Göçün Nedenleri 263
1. Avrupa Birliği'nin Göç Politikasının Temelleri 265
2. Avrupa Birliği Güven Fonu 266
2.1. Yönetim Yapıları 267
2.2. Müzakere Süreci 268
2.3. Uygulamadaki Farklı Öncelikler 269
2.3.1. Etiyopya ve Nijer ile Göç İş Birliği Anlaşması 270
2.3.2.Nijerya ile İşbirliği Anlaşması 271
3. Afrika'da Göç Meselesinde İş Birliğinin Önündeki Engeller 272
3.1. Üye Ülkelerin Farklı Çıkarları 272
3.2. Avrupa'nın ve Afrika'nın Çıkarlarının Farklılığı 273
4. Avrupa'da Halkın Göçe Karşı Tutumu 274
Sonuç 275
Kaynakça 276

BÖLÜM 13
DENİZ HAYDUTLUĞU (KORSANLIK) FAALİYETLERİ VE AFRİKA KITASI

Özet 279
Giriş: Deniz Haydutluğu (Korsanlık) Kavramı 280
1. Afrika Kıtası, Deniz ve Deniz Güvenliği 281
2. Tarihte Deniz Haydutluğu/Korsanlık 283
3. Günümüzde Dünya Genelinde Deniz Haydutluğu 287
4. Afrika Kıtası ve Deniz Haydutluğu 290
5. Deniz Haydutluğu İle İlgili Uluslararası Düzenlemeler 293
5.1. Deniz Haydutluğu: Uluslararası Yasal Çerçeve 293
5.1.1. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi - UNCLOS, 1982 .. 293

5.1.2. 1983 IMO A.545 (13) Sayılı Karar (Deniz Haydutluğu Faaliyetlerinin Önlenmesine İlişkin Tedbirler) 294
5.1.3. 1985 IMO A.584 (14) Sayılı Karar (Gemilerin Güvenliği ve Mürettebatın ve Yolcuların Emniyetini Tehdit Eden Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesi için Tedbirler) (Kasım 2001'de IMO A.924 (22) Sayılı Karar olarak güncellenmiştir) 295
5.1.4. 1986 IMO MSC/Circ.443 Sayılı Kararı (Gemilerdeki Yolculara ve Mürettebata Karşı Gerçekleştirilen Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesi için Tedbirler) 295
5.1.5. 1988 SUA SÖZLEŞMESİ (Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme) 295
5.1.6. Deniz Güvenliğine Yönelik Diplomatik Konferans, 2002 296
5.1.7. BM-Uluslararası Denizcilik Örgütü Kurul Kararı, 2005 297
5.1.8. IMO ve WFP (Dünya Gıda Programı) Genel Sekreterlikleri'nin NATO'dan Talepleri 297
5.1.9. IMO Konsey Kararı, Haziran 2007 297
5.1.10. IMO Kurul Kararı, Kasım 2007 (A. 1002 Sayılı) 297
5.1.11. Uluslararası Konferans, Darüsselam, Nisan 2008 298
5.1.12. BM Güvenlik Konseyi Kararı, 2008 (1816) 298
5.1.13. IMO Konsey Kararı, Aralık, 2008 (1846 Sayılı) 298
5.1.14. BM Güvenlik Konsey Kararı, Aralık, 2008 (1851 Sayılı) 298
5.1.15. IMO tarafından düzenlenen Bölgesel İşbirliğine Yönelik Uluslararası Konferans, Cibuti, 26 Ocak 2009 298
6. Deniz Haydutluğu Önleme Faaliyetleri 299
7. Deniz Haydutluğu Bağlamında Afrika Özelinde Türkiye'ye Öneriler 301
Sonuç 302
Kaynakça 304

BÖLÜM 14
ETNİK VE ULUSAL ÇATIŞMADA DIŞ YARDIMLARIN ROLÜ: RUANDA SOYKIRIMI ÖRNEĞİ

Özet 307
Giriş 308

1. Dış Yardım ve Çatışma İlişkisi: ... 310
2. Ruanda Soykırımı: Aktörler ve Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış ... 314
3. Ruanda Soykırımı ve Dış Yardımlar: Yapısal Şiddetin İnşası ... 317
Sonuç ... 323
Kaynakça ... 324

BÖLÜM 15
AFRİKA'DA BİLİM VE TEKNOLOJİ: YAPAY ZEKÂNIN AFRİKA KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Özet ... 327
Giriş ... 328
1. Afrika'da Bilim ve Teknoloji ... 332
1.1. Afrika Ülkelerinde Araştırma ve Geliştirme ... 332
1.2. Afrika'da Bilim ve Teknolojinin Mevcut Durumu ve Zorlukları ... 335
2. Yapay Zekânın Afrika Kamu Yönetimi Üzerindeki Rolü ... 337
2.1. Afrika'da Yapay Zekâ Stratejileri ve Afrika'da Yapay Zekâ Yönetişimi ... 338
2.2. Afrika Kamu Hizmetlerindeki Yapay Zekâ Uygulamalarının Mevcut Durumu ... 340
Sonuç ... 343
Kaynakça ... 345

BÖLÜM 16
AFRİKA'DA YABANCI YATIRIMLAR: ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİ DİPLOMASİSİ

Özet ... 349
Giriş ... 350
1. Yükselen Afrika'da Yabancı Yatırımlar ... 352
2. Çin'in Ekonomi Diplomasisi ... 356
3. Hindistan'ın Ekonomi Diplomasisi ... 361
4. Malezya'nın Ekonomi Diplomasisi ... 365
Sonuç ve Değerlendirme ... 368
Kaynakça ... 370

BÖLÜM 17
ELMAS MODELİ ÇERÇEVESİNDE GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ'NİN MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN BİR ANALİZİ

Özet 373
Giriş 374
1. Kavramsal Çerçeve 375
2. Güney Afrika Cumhuriyeti Madencilik Sektörü 379
2.1.Altın 381
2.2.Elmas 382
2.3. Kömür 385
2.4. Platin ve Platin Grubu Metallar (PGM) 386
3. Elmas Modeli Çerçevesinde Güney Afrika Cumhuriyeti Madencilik Sektörü 388
3.1.Faktör Koşulları 388
3.2. Talep Koşulları 389
3.3. İlgili ve destekleyici sektörler: 390
3.4. Firma stratejileri, yapı ve rekabet: 390
3.5. Şans 391
3.6. Devlet 392
Sonuç 393
Kaynakça 395

BÖLÜM 18
TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİNDE YAPBOZUN EKSİK PARÇASI: EKO-POLİTİKA

Özet 399
Giriş 400
1. Türkiye'nin Afrika'ya Yönelik Politikaları: Genel Tarihsel Arka Plan 401
2. Dünden Bugüne Türkiye'nin Afrika'ya yönelik Eko-politik Perspektifi 404
3. Türkiye Afrika ile İlişkilerinde Eko-politikasını Nasıl Geliştirebilir? 408
Sonuç 409
Kaynakça 410

BÖLÜM 19
TÜRKİYE VE AFRİKA ÜLKELERİ ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLER: GELECEKTE İKİLİ TİCARETİN POTANSİYELİNE YÖNELİK BİR ÇEKİM MODELİ

Özet 413
GiRiŞ 415
Bulgular ve Tartışma 423
Sonuç ve Politika Çıkarımları 430
Kaynakça 432
Verı Paylaşımı: 434
Ek 434

BÖLÜM 20
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ÖNCESİ AFRİKA'DA TÜRK VARLIĞI

Özet 445
Giriş 446
1. Mısır'da Kurulan Türk Devletleri 450
1.1. Tolunoğulları Devleti (868-905) 450
1.2.İhşidîler Devleti (935-969) 450
1.3. Eyyûbiler Devleti (1171-1250) 450
1.4. Memlûkler Devleti (1260-1517) 450
2. Osmanlı Afrika'sı 451
2.1. Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki Eyaletleri 451
2.1.1.Mısır Eyaleti 452
2.2. Osmanlı İdaresinde Kuzey Afrika: Garp Ocakları 452
2.3. Osmanlı ve Sudan İlişkileri 453
2.4. Trablusgarp'ın Tarihî Önemi 454
2.5. Kuloğlu Türkleri 457
2.6. Kuzey Afrika Arapça'sına Türkçe'den Geçen Kelimeler 461
2.7. Güney Afrika'daki Osmanlı Faaliyetleri 463
Sonuç 463
Kaynakça 465

BÖLÜM 21
TÜRKİYE'NİN AFRİKA'DAKİ "YUMUŞAK GÜCÜ" STK'LAR: NİJERYA ÖRNEĞİ

Özet 467
Giriş 468
1. Zincirlere vurulmuş bir dev: Nijerya 469
2. Türkiye'nin Nijerya'da Attığı Adımlar 471
3. Türkiye'nin Nijerya'daki sivil temsilcileri: STK'lar 475
4. Nijeryalıların Türk STK'lara yönelik bakışı 479
Sonuç 480
Kaynakça 482

BÖLÜM 22
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ KİTAPLARINDA AFRİKA

Özet 483
Giriş 484
1. Geçmişten Günümüzü Türkler ve Afrikalılar Arasındaki İlişkiler 486
2. Türkiye'de Afrika Algısı-İmajı 490
3. Teorik Çerçeve: Kültürün Dil Öğretimindeki Yeri 491
4. Türkiye'nin Afrika Ülkeleri ile İlişkilerinde Yumuşak Güç Aracı Olarak Dil Öğretimi ve Ders Kitapları 494
5. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Afrikalılara İlişkin Kitap Örnekleri Analizi ... 497
5.2.1. Kitap 1: İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları 497
5.2.2. Kitap 2: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Ders Kitapları 500
5.2.3. Kitap 3: Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları 502
Sonuç: Bulguların Yorumlanması ve Öneriler 503
Kaynakça 506
EK: YTB: TÜRKİYE BURSLARI - AFRİKA 509

YAZAR BİLGİLERİ 519

2

AFRİKA ÜLKELERİNDE DİNİN SOSYOPOLİTİK YANSIMALARI: AFRİKA GELENEKSEL DİNİ VE HIRİSTİYANLIK

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar Özmen

ÖZET

Afrika'da din olgusu, Afrika geleneksel dini, küçük ölçekte olmakla birlikte çok eskiye dayanan Yahudilik, ilk Hristiyanlık, misyonerlik-sömürge faaliyetleri ile yayılan Hristiyanlık ve İslam fetihleri ile yayılan Müslümanlık pratiklerini kapsar. Günümüzde Afrika'da Hristiyanlık kurumsal düzlemde, en eski (Ortodoks) kiliseler, ana akım Katolik ve Protestan Kiliseleri, Hristiyanlığın Afrikalılaşmış versiyonu olan Afrika Bağımsız Kiliseleri ve Pentekostal-Karizmatik kiliseler tarafından temsil edilmektedir. Misyonerlik faaliyetlerinin ve sömürgeciliğin edebiyat ve sinemada da çokca işlendiği üzere Afrika üzerinde silinmez bir iz bıraktığı bir gerçektir. Hristiyanlık ve İslamın yayılması sonrasında da Afrika'daki yerel geleneksel inançların ve adetlerin hâlâ devam ettiği görülmekle birlikte yeni gelen dinlerle birlikte kaçınılmaz olarak sosyokültürel bir değişim yaşanmıştır. Ayrıca Afrika geleneksel dinleri, inanç ve ritüelleri köleler aracılığıyla Amerika kıtasına taşınmış ve orada da diğer kurumsal din pratikleriyle birleşmiştir. Bu çalışmada, Afrika'da dinin toplumsal rolüne ve evrimine ışık tutmayı amaçlanmıştır. Bu metin, çalışmanın bazı yönleri en azından kısmen Kuzey Afrika için de geçerli olması mümkünse de, Sahra-altı Afrika akılda tutularak yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afrika Geleneksel Dini, Hristiyanlık, Misyonerlik, Sömürgecilik.

SOCIOPOLITIC REFLECTIONS OF RELIGION IN AFRICAN COUNTRIES: AFRICAN TRADITIONAL RELIGION AND CHRISTIANITY

Abstract

The phenomenon of religion in Africa includes the African traditional religion, Judaism, which dates back to ancient times, although on a small scale, the first Christianity, Christianity spread through missionary-colonial activities and Muslim practices that spread with the Islamic conquests. Christianity in Africa today is represented at the institutional level by the oldest (Orthodox) churches, the mainstream Catholic and Protestant Churches, the African Independent Churches, which are the Africanized version of Christianity, and the Pentecostal-Charismatic Churches. It is a fact that missionary activities and colonialism left an indelible mark on Africa, as it has been extensively covered in literature and cinema. After the spread of Christianity and Islam, it is seen that local traditional beliefs and customs in Africa still continue, but there has inevitably been a socio-cultural change with the new religions. In addition, African traditional religions, beliefs, and rituals were carried to the Americas by slaves and syncretized with other institutional religious practices there. This study aimed to shed light on the social role and evolution of religion in Africa. This text has been written with sub-Saharan Africa in mind, although it is possible that some aspects of the study are at least partly applicable to North Africa.

Keywords: African Traditional Religion, Christianity, Missionary, Colonialism.

GİRİŞ

İnsanın doğa veya evren ile bağını anlamlandırmasını sağlayan farklı inançlar ve bunlara bağlı ritüelleri kapsayan sosyokültürel bir sistemin uzun soluklu var oluşu "din" adını verdiğimiz yerleşik toplumsal bir kurumu meydana getirmiştir. İlk insanlardan günümüze kadar gelen sürede hem dinamik hem de muhafazakâr bir çerçeve içinde yaşamaya devam eden, değişen ve dönüşen inançlar, toplumsal yaşamın önemli bir bileşeni olmuştur. Dinin toplumsal yaşamın tüm alanlarında nasıl bir etki yaptığı her zaman ilgi çekici bir konu olmuştur. Din ve felsefeyi Avrupa merkezli bakış açısıyla genellikle modernite/modernleşme bağlamında inceleme faaliyeti, zaman içinde yerini daha özerk ve özgün araştırma modellerine bırakmıştır.

Afrika kıtası mevcut bilgiler ışığında ilk insan topluluklarının yaşadığı "eski" kıta olması açısından özellikle din olgusu bağlamında otantik bir öneme sahiptir. İnsanların belki de en eski zamanlara dayanan inançlarının özü bu bölgede yaşamaya devam eden yerli din kültürünün incelenmesinden anlaşılabilir. Kıtada yaşayan halkların sahip olduğu ve çok farklı biçimlerde kendisini gösteren "yerli geleneksel inançlar" özünde bir ideal tip oluşturan ortak özellikleri barındırmaktadır. Bu nedenle karşılaştırmalı dinler disiplininde 'Afrika Geleneksel Dini' olarak tekil bir başlık, yerleşmiş bir tabir olmuştur (Awolalu, 1976; Mbiti, 1975). Afrika yerel inançları ilk başlarda antropolojinin ve diğer sosyal disiplinlerin Avrupa merkezli zihniyetinin içine hapsolmuş bir şekilde "beyazlar" tarafından "öteki" olarak incelenmiştir. Bunun sömürgeci kimlikle kuşku götürmez bağının yanında sosyal bilimlerin ortaya çıkış mantığı ile yakından ilgisi vardır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Auguste Comte, bilginin ve toplumların zorunlu olarak teolojik ve metafizik evrelerden geçerek bilimsel aşamaya yani pozitivizme ulaşacağını (Üç Hâl Yasası-Loi Des Trois Êtats) iddia etmiş hatta nihai aşamada modern toplumlar için bir insanlık dininden bahsetmiştir. Comte'un yasasına göre ilkel toplumlarda her şeyi, evreni kontrol eden tanrısal güçlere dayandıran teolojik evre; fetişist, politeist ve monoteist olmak üzere kendi içinde aşamalıdır. Doğadaki tüm varlıkların bir ruhu olduğuna ve bu ruhlardan korunmak için cansız nesnelerin gücüne inanmaya dayalı fetişist[1] veya animist dönem en ilkel inanç aşaması olarak tanımlanmıştır. Dinin başlangıcını araştıran eski çalışmalarda da animizm, en sonunda tek tanrıcılığa (monoteizm) varacak bir aşamalar silsilesinin en ilkel basamağını simgelemiştir. Bu yaklaşımın öncüsü Edward B. Tylor (1832-1917) olarak bilinmektedir. Uzun süre Afrika geleneksel dinleri, bu tarz teorilerden hareketle büyücülük, putperestlik, batıl inançlar, fetişizm gibi kavramlarla küçümsenerek ele alınmıştır (Mbaya ve Cezula, 2019). Aydınlanmadan beri çoğu düşünür için animizm, bir tür rastgele ve başıboş insanbiçimcilik (antropomorfizm) olarak anlaşılmış ve hatalı bir düşünce olarak kabul edilmiştir (Smith, 2022).

Animizmi ve fetişizmi daha açık bir görüşle ele alan sonraki araştırmalar eski inanç sistemlerinde de monoteist bir bakış açısını yakalamıştır. Afrika'da ve dünyanın diğer yerlerinde animist özellikleri de barındıran birçok eski kültürün, farklı isimler verilmiş bir Tanrı/ Yüce Varlık kavramına sahip olduğu anlaşılmıştır. Animist geleneğin, doğadaki canlı cansız tüm varlıklarda bir ruhun bulunduğuna dair inancının, "batıl" bir ilkel inanç olduğu anlayışı yirmin-

[1] Fetişizm, bir ruha veya özel sihirli güçlere sahip olduğuna inanıldığı için bir nesneye tutunma anlamına gelir ve animist inancın doğal sonuçlarından biridir.

ci yüzyılın sonlarından itibaren terk edilmiştir. Hatta animizm, doğaya karşı yüksek bir duyarlılığa sahip bir deneyim; doğa ile nesne değil özne olarak ilişki kuran bir yaşam biçimi olarak tanımlanmıştır. Horkheimer ve Adorno gibi eleştirel düşünürler modern bilimsel dünya görüşünün bizi çevremize yabancılaştırdığını ve "animizmin yok edilmesi" yoluyla yaygın bir hayal kırıklığına neden olduğunu iddia etmiştir (Smith, 2022). İnsanın var olduğu günden beri geleneksel inançlarında içkin olan "kendisinin de doğanın bir parçası olduğu" insan-doğa modeli ekoloji disiplininin temel bakış açısı olmuştur[2]. İnsanın doğaya hükmeden akıllı bir varlık olarak tanımlandığı aydınlanmacı anlayışın eleştirisi sonucunda, yerli geleneksel dinlere, özündeki doğa algısından dolayı daha hoşgörülü bir bakış açısı gelişmiştir. Bu noktada 1980'de çekilen Nixau adlı bir Güney Afrika yerlisinin saf karakterini ve anlam dünyasını, doğayla, kendi halkıyla ve Batılılarla olan ilişkilerini göstererek anlatan "Tanrılar Çıldırmış Olmalı" adlı komedi film serisi akla gelmektedir. Doğa ile iç içe ve medeniyetten uzak yaşayan Afrika insanının açgözlülük, kıskançlık, mülkiyet gibi duygulara ve Batılı anlamdaki zaman kavramına yabancılığının anlatıldığı ve ince bir modernite eleştirisinin yer aldığı film serisinin özellikle ilk filmi dünya çapında çok izlenmiştir.

Afrika'da din, Afrika geleneksel inançları, küçük ölçekte olmakla birlikte çok eskiye dayanan Yahudilik, ilk Hristiyanlık, misyonerlik-sömürge faaliyetleri ile yayılan Hristiyanlık ve İslam fetihleri ile yayılan Müslümanlık pratiklerini kapsar. Misyonerlik faaliyetlerinin ve sömürgeciliğin edebiyat ve sinemada da çokca işlendiği üzere Afrika üzerinde silinmez bir iz bıraktığı bir gerçektir. Hristiyanlık ve İslamın yayılması sonrasında da Afrika'daki yerel inançların ve adetlerin hâlâ devam ettiği görülmekle birlikte yeni gelen dinlerle birlikte kaçınılmaz olarak sosyokültürel bir değişim yaşanmıştır. Ayrıca Afrika geleneksel dinleri, inanç ve ritüelleri köleler aracılığıyla Amerika kıtasına taşınmış ve orada da diğer kurumsal din pratikleriyle birleşmiştir. Birtakım yerel inançların tanınır olması Afrika diasporası sayesinde gerçekleşmiştir.

Özellikle çoğu Afrika ülkesinin sömürgesi oldukları devletlerden bağımsızlığını kazanmış olduğu 1970'ler kökleri eskiye dayanan Pan-Afrika dayanışma hareketinin yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Afrika'daki sosyo-ekonomik ve politik çalkantılar kölelik ve sömürgelik dönemlerini aşan Afrikalı bir çözüm arayışına yönelmiştir. Afrika'ya yekpare bir bütün halinde bakmamızı besleyen, Afrikalıların soyundan gelenleri tek bir ırka veya kültüre

[2] Bugün Afrika dinlerini incelerken bu değişen yaklaşımın dikkate alınması gerekmektedir. İnsanlığın doğaya "çevre" adını verdiği, nesneleştirdiği, Batı merkezli doğaya egemen insan modeline yönelik modernlik eleştirisi animizmi yeniden anlamaya yönelmiştir.

ait görme eğilimi Pan-Afrikanist hareketin bir sonucudur. Günümüzde iki binden fazla etnik ve farklı dil konuşan grubun var olduğu kıta nüfusunun %90'ı İslam veya Hristiyanlık dininden birine mensuptur. İki dinin nüfusunun başa baş olduğu bilinmektedir. Kuzey'de İslam, Sahra-altı Afrika'da ise Hristiyanlık daha yoğunluktadır. Kıtada geleneksel Afrika dinlerinin de bir ölçüde özgün halleriyle yaşamaya devam ettiği gözlenmektedir. Geleneksel dinler İslam ve Hristiyanlık uygulamalarıyla kaynaşmış bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Kıtada Hindu toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Hinduizm, kıtanın güney doğusu açıklarındaki ada ülkesi Mauritius'ta yaygın olarak sürdürülmektedir.

Bu çalışma, Afrika kıtasında dinin toplumsal ve siyasal etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Fakat dinlerin yayılmasındaki tarihsel koşulların ve sosyal dinamiklerin farklılığı nedeniyle İslam ve Hristiyanlığın Afrika'daki etkisinin ayrı olarak ele alınması daha sağlıklı olacaktır. Bu çalışmada Sahra-altı Afrika'da yaygın olan Hristiyanlığın ve Afrika yerel geleneksel inançların toplumsal ve siyasal yansımaları incelenmiştir. Bunun için öncelikle Afrika kıtasında dinlerin görünümü tarihsel perspektiften ele alınmış, yirminci yüzyılın başından itibaren daha çoğulcu bir hale gelen dini yapının tarihsel ve toplumsal evrimine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Kıtada eskiden beri var olan yerel geleneksel dinin ve Afrika'daki Hristiyanlığın temel özellikleri incelenmiştir. Geleneksel inançların günümüzdeki izleri takip edilerek bunların Hristiyanlıkla etkileşimi ve toplumsal hayatta dinin etkisi araştırılmıştır.

1. AFRİKA'DA TARİHSEL PERSPEKTİFTEN DİNLER

Afrika'da din olgusu, Afrika geleneksel inançları, ilk yayıldığı bölge olarak Yahudilik ve Hristiyanlık, sömürge ve misyonerlik faaliyetleri ile yayılan Hristiyanlık ve fetihlerle yayılan İslam[3] kapsamında değerlendirilebilir. Bu kapsama Afrika kıtasına sonradan göç eden gruplar da eklenebilir. Dinlerin sosyopolitik düzlemdeki yerini ve birbiriyle etkileşimlerini anlayabilmek için öncelikle tarihsel perspektiften bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır.

[3] İslam, Araplar arasında yerleştikten sonra 640'tan itibaren fetih yoluyla Kuzey Afrika'da yayılmaya başlamıştır. İslam Devleti'nin burada egemen olan Bizans'ı yenmesi ve yerli Berberi halkının direnişini kırması uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. Dağ ve çöl Berberileri için daha sonra olmak üzere, Kur'an'ın öğretilmesi yoluyla Arap dili ve dini yerel halkta yerleşmeye başlamış, Arapça resmî dil haline gelmiştir. Zamanla Arap Bedevileri buraya göç etmiş ve böylece Kuzey Afrika; dil, din ve kültürüyle Araplaşmaya başlamıştır. Bugün Kuzey Afrika ülkelerinin Ortadoğu bölgesi ile birlikte anılmasının sebebi bu olguya dayanmaktadır.

1.1. Kıtadaki İlk Dinler

Daha önceden bahsedildiği gibi çok çeşitli tarzda kendisini gösteren yerli geleneksel inançlar tipolojik ortak özellikler nedeniyle "Afrika Geleneksel Dini" kategorisi altında incelenmektedir (Awolalu, 1976). Batı Afrika, Afrika geleneksel dininin en çok çeşitliliğe sahip olduğu bölgedir. Yoruba ve Vudu en kalabalık grupların bağlı olduğu ve en çok tanınan inançlardır. Tanınmasının nedeni köleler aracılığı ile Amerika kıtasına taşınmış olmasıdır. Ayrıca oradaki birtakım dini pratiklerle özellikle Katolik Hristiyanlıkla ve Avrupa spiritüalizmiyle senkretizm (birleşme/bağdaşım) oluşturarak bir diaspora inancı haline dönüşmüştür. Örneğin Santería, Yoruba kültüründen gelen senkretik bir Afro-Küba dinidir. Küba Devriminden sonraki göçlerle de ABD, Porto Riko, Meksika, Kolombiya ve Venezuela'ya yayılmıştır. Afrika dinlerinin ritüellerinde kullanılan vurmalı çalgılar, çoğunlukla on dokuzuncu yüzyılın başlarında kıtaya getirilen köleler aracılığı ile gelmiş ve dünyanın en güzel müzik ve danslarından birini oluşturan Latin ritminin temeline oturmuştur. 1935'lere kadar özel dini törenlerde kullanılan Afrika vurmalı çalgıları Küba'da müzikal amaçlı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Corrales, 2004). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de renklilik ve çeşitlilik açısından zengin olan Afrika'dan dünyanın diğer bölgelerine yayılan bir etki söz konusudur.

Hristiyanlığın yayılmasına geçmeden önce Afrika'da çok eskiye dayanan bir geçmişi olan ama nüfusları fazla olmayan Yahudi varlığından kısaca söz etmek gerekir. Yahudiliğin kutsal kitabına göre İsrailoğulları, daha sonra İsrail olarak adlandırılan Yakup'un soyundan gelir. Sami ırkından olan İsrailoğullarını yaşadıkları bölgeden (Kenan) -bugünkü Filistin ve İsrail- büyük kuraklık nedeniyle batıya doğru Nil nehrinin verimli deltası Mısır'a göç etmişlerdir. Yine dini metinlere ve mitolojik anlatılara (Agada) göre Yahudilik önce Mısır'da yaşayan İsrailoğulları arasında yayılmış ve sonra bu halk Musa öncülüğünde Firavun'dan kaçarak Sina'dan Filistin'e göç etmiştir. Buraya gelen İsrailoğullarının daha sonra bölgeden zorla sürgün edildiği bilinmektedir. Babil İmparatorluğu (MÖ 586) ve daha sonra Roma İmparatorluğu (MS 70) tarafından bölgeden sürülen Yahudilerin bir kısmının Kuzey Afrika (özellikle Mısır) ve Etiyopya'ya kaçtığı buralardaki Yahudi nüfusunu açıklamak için temel varsayımdır. Yakın zamana kadar Etiyopya'da[4] yaşamış olan ve Yahudi geleneklere sahip Falaşalar (Beta İsrail) hakkında çeşitli hipotezler ortaya atılmıştır. Çoğunlukla kayıp bir Yahudi kabilesi olduğu düşünülen Etiyopya Yahudilerinin varlığı bir Habeş ef-

4 1970 ve 1990'lı yıllar arasındaki aliya (Yahudilerin diasporadan İsrail topraklarına geri dönmesi) göçleri ile artık birçok Etiyopya kökenli Yahudi, İsrail'de yaşamaktadır (Aykıt, 2014).

sanesine de dayandırılmıştır. Ünlü efsane Kebra Nagast'a (Kralların Zaferi) göre burada yaşamış olan Sebe halkının soyu, Melikeleri Makeda (Belkıs) ile Kudüs Kralı Süleyman'ın birleşmesine dayandırılmaktadır. Yahudi nüfusunu daha eskiye Yakup'un oğlu Dan'a dayandıran görüşler de bulunmaktadır (Aykıt, 2014). Bunlar arkeolojik veya tarihsel kanıtlarla ispatlanamamaktadır. Son zamanlarda yapılan ve DNA analizleri ile desteklenen çalışmalar, Falaşaların bir çeşit Yahudilik uygulayan yerli Afrikalı Agau halkından gelen Etiyopyalılar olduğunu, Ortadoğu halkı ile herhangi bir bağlantısı ve dolayısıyla aslında Yahudilikle de doğrudan bir bağının olmadığını göstermektedir (Kuran, 2021).

Etiyopya Hristiyanlığında da birçok İbrani etkinin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu durum on birinci yüzyılda Mısır piskoposlarının Etiyopya Kilisesi'ni Eski Ahid geleneklerini uygulamaları nedeniyle eleştirmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Etiyopya kraliyet ambleminin Yahuda Kabilesi'nin sembolü olan aslan olması başta olmak üzere, üç eşmerkezli çember içinde kilise binası, Şabat, bayramlar ve oruçlar, ayinde kullanılan enstrümanlar, doğumun 8. günü sünnet uygulaması ve beslenme kuralları gibi benzer birçok özellik Etiyopya Hristiyanlığında mevcuttur. (Kuran, 2021). Etiyopya geçmişi ve konumu nedeniyle Afrika'nın en eski kültürel hafızalarından biridir.

Onuncu yüzyıldan itibaren Doğu İslâm dünyasında siyasi ve sosyoekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla beraber, tüccar ve zanaatkâr pek çok Yahudi, Kuzey Afrika'ya (özellikle daha önceden olduğu gibi yine Mısır'a) yerleşmiştir (Arslantaş, 2011). Daha önce belirtildiği gibi Afrika'daki Yahudi nüfusunun bir kısmının kayıp Yahudi kabilelerine dayandığı iddia edilmektedir. 1990'lardaki son çalışmalar (bkz. Parfitt, 2013) çoğunluğu Güney Afrika ve Zimbabwe'de yaşayan Lembaların Ortadoğu (Yemen) kökenli Yahudi bir halk olduğunu ortaya çıkarmıştır. Lemba halkının çoğunluğunun Hristiyan ve bir kısmının da Müslüman kimliğe geçmiş olsa da Yahudi geleneğini sürdürdüğü gözlenmektedir (The Lemba People, 2021). Domuz eti yemeyen, erkek çocuklarını sünnet ettiren Lemba kabilesi Afrika kıtasında Yahudi olduğu kabul edilen yerli en büyük gruplardan biridir. Cenaze törenlerinde ve hasat festivallerinde söyledikleri Ndinda şarkısında "Biz Sina'dan geldik" deseler de Sina'nın (Senna ve Sena da olabilir) tam olarak neresi olduğu kesin değildir (Efe, 2015).

Kuzey Afrika'da sınırlı bir Yahudi nüfusun varlığı devam etmektedir. Bugün Kuzey Afrika'daki Yahudilerin çoğunun atasının 1492 tarihinde İber yarımadasından sürülen Sefarad Yahudileri[5] olduğu bilinmektedir. Afrika kı-

[5] Sefarad Yahudileri, Roma yönetimi altındayken Yahudiye eyaletindeki isyanlar ve çıkan savaş sonucunda İber Yarımadasına sürülmüş olan Yahudilerdir. Sefarad, İbranice İspanya anlamına gelir.

tasındaki en büyük Yahudi nüfusunun yaşadığı Güney Afrika'da Avrupa'dan (özellikle Litvanya ve Finlandiya'dan) göç eden Yahudiler bulunmaktadır. Altın ve elmasın bulunmasından sonra gelen Yahudiler, ülkede finans sistemi başta olmak üzere ekonomiyi ellerinde tutmaktadırlar. Afrika'daki Yahudiler kendi kurdukları sinagoglarda bölgeden bölgeye farklılık gösteren ibadetlerini yerine getirmektedir. Yahudi kimliği geleneksel olarak ana soyundan alınabilse de Afrika'da bu yöntem izlenmemektedir (Efe, 2015). Tarihsel olarak kurumsal üç büyük dinden bölgede ilk varlık gösterenin Yahudilik olduğu söylenebilir. Yahudi topluluklar içe kapanık olduğu için diğer topluluklarla etkileşimleri çok daha sınırlı olmuştur.

1.2. Hıristiyanlığın Yayılma Dalgaları

Hristiyanlık, Afrika'ya ilk defa Roma İmparatorluğu dönemindeki yayılma sırasında girmiştir. Başlangıçta Hristiyanlığa karşı baskıcı bir tutum sergileyen Roma'ya karşı direncin sembolü yine Hristiyanlığın kendisi olmuştur. Önce ilk yüzyılda Mısır'da ve daha sonra diğer Kuzey Afrika Berberileri[6] arasında yayılmıştır. Roma İmparatorluğu egemenliğine girdikten sonra eyalet merkezi yapılan İskenderiye, bu dönemde Roma'dan sonra ikinci önemli kent ve en eski Hristiyan piskoposluklarından biri haline gelmiştir. Afrika'da Roma döneminde Hristiyanlık, Kızıldeniz çevresinde Kuzey Afrika ve Etiyopya ile sınırlı kalmıştır. Roma azizleri[7] ve İncil'de adı geçen (Afrikalı) kişileri saymazsak (Kroeger, 2000) Hristiyanlık dördüncü yüzyılın başlarından itibaren Aksum Krallığı döneminde kuzey Etiyopya, Eritre ve Sudan'ın eski Nübye bölgesinde yayılmıştır. 330'da devlet dini haline gelmiştir. Bu bölgeler, Hristiyanlığın yayıldığı ilk merkezlerdendir. Kıtadaki en eski Hristiyan mezhepler; İskenderiye Doğu Ortodoks Kilisesi, İskenderiye Kıpti Ortodoks Kilisesi, Etiyopya Ortodoks Tewahedo (Tevhid) Kilisesi ve Eritre Ortodoks Tewahedo Kilisesi ile ilişkilidir[8].

[6] Günümüz Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'ı içine alan Kuzey Afrika'nın bilinen en eski yerli, göçebe ve yarı göçebe halkıdır. Kelime kökeni Yunanca ve Latince barbar kelimesine dayanmaktadır.

[7] Hristiyanlığın ilk döneminden itibaren başta İskenderiye'den olmak üzere birçok Kuzey Afrikalı aziz ve kilise babası bulunmaktadır. 199 yılında ölen Papa Aziz I. Victor ilk Afrikalı papadır ve günümüz Libya sınırlarında dünyaya gelmiştir. Afrikalı azizlerin bir listesi için bkz. Mutiso-Mbinda, 1998.

[8] Etiyopya ve Eritre'deki kiliseler tarihsel olarak ne Katolik ne de Protestan olarak sınıflandırılabilir. Slav veya Yunan Ortodoksları ile teolojik bir bağlantısı yoktur. Belli belirsiz doğu coğrafi konumu, ayinlerinin görünümü ve ulusal bir alana sınırlı olması nedeniyle terimin geniş tanımı temelinde "Ortodoks" olarak sınıflandırılmıştır (Ancel ve Ficquet, 2015).

Hristiyanlığın resmî temsilcisi Roma Kilisesi'nin Berberi bir Hristiyan Piskopos öncülüğünde kurulmuş Donatizm mezhebini 411'de, Mısır'daki yerel Hristiyanlığı ve Kıpti Kilisesinin Monofizitizm[9] doktrinini 451'de sapkın olarak ilan ettiği bilinmektedir. Daha sonra Mısır'da, Bizans Ortodoks din geleneğine bağlı Melkânî Kilisesi'nin ayinlerinin yerel Kopt diline uyarlandığı gözlenmektedir. Hristiyanlık Berberi halkı içinde yayılırken yerel dini inanç ve ritüellerle harmanlanmış ve çeşitlenmiştir. Monofizitizm misyonerler aracılığıyla Nil nehri boyunca güneye uzanarak Nübye (Nûbe) krallıklarında yayılmıştır. Burada tarımsal verimliliğe dayalı zengin bir Hristiyan uygarlığın izleri bulunmaktadır. Etiyopya'da da Hristiyanlık zamanla iyice yerleşmiş ve özellikle 1200-1250 yılları arasında hüküm süren Kral Lalibela dönemi, kilise, manastır ve keşişleriyle ünlü olmuştur. Afrika'da Etiyopya, ırksal eşitlik, kültürel kimlik ve dini bağımsızlık konusunda önemli bir ülke olmuş ve sömürgecilik bağlamında Afrikalı diğer Hristiyanlar için bir çıkış sağlamıştır (Hanciles, 2013).

Hristiyanlığın daha sonraki yayılması, Sahra-altı bölgesinde ancak on beşinci yüzyılda Avrupa keşifleri sonucunda sömürgeci güçlerin misyonerlik faaliyetleri ile başlamıştır. Birçok bölgeye önce misyonerler ardından da sömürgeci yönetimler girmiştir. Sömürgecilik ile Hristiyan misyonerliği faaliyetlerinin arasındaki ilişki kimi zaman İncil'in saptırılmış bir yorumuna dayandırılmıştır. Hristiyanlığın kutsal kitabında Yahudilerin Filistin'i işgali Tanrının bu toprakları Yahudilere hediye etmesi ile ilişkilendirilmiştir. Arnold Toynbee tarafından da Hristiyan Avrupa'nın işgal ettiği uzak diyarlardaki topraklar aynı dini bağlamda değerlendirilmiştir (Yiğit, 2015). Afrika'da Portekizliler 1500'lü yılların başında itibaren doğu sahil bölgesinin yani Svahili ticaret merkezlerinin kontrolünü ele geçirmiştir. Portekizli Katolik misyonerler de kıtaya gelmeye başlamıştır. Bu dönemde, Hristiyan halkın yaşadığı Etiyopya, Hristiyanlığın merkezi Avrupa'dan yardım istemek durumunda kalmıştır. Çünkü uzun zaman boyunca Etiyopya'da yerli Hristiyan halk ile bölgeye doğudan nüfuz eden Arap kökenli Müslüman tüccarların önderliğindeki Somalili göçebe ordusunun çatışmaları söz konusudur. 1529'da Müslüman bir askerin komutasına karşı Etiyopya yenilmiş ve kiliseler yakılıp yağmalanarak bölge Müslüman yöneticilerin kontrolüne geçmiştir. Etiyopya'nın Avrupa'dan yardım talebine bölgeyi iyi bilen Portekizliler bir gemi göndererek cevap vermiş ve 1543'te Müslümanları yenmiştir.

---

[9] Monofizitizm (Yunanca tek-doğa), Hristiyanlıkta İsa'nın ilahi ve beşerî olmak üzere iki farklı doğasının olduğunu ancak ilahi olan doğanın, beşerî olan doğadan daha üstün olduğu için, onu dönüştürüp absorbe etmiş olması inancıdır. Buna göre İsa'da sadece tanrısal doğa kalmıştır ve İsa insani özelliklerini yitirmiştir.

Portekiz'den gelen erken dönem Katolik misyonerlerin kıtadaki yerleşik dini düzeni ve dolayısıyla siyasi düzeni baltalayacak girişimleri pek bir ilerleme kaydetmemiştir. On altıncı yüzyıldan itibaren üç yüz yıl boyunca yürütülen Katolik misyonerlik faaliyetleri Sahra-altı Afrika halkında çok etkili olmamıştır. Gerçi misyonerlerin ilk gittikleri yerlerden biri olan Kongo'nun kralı 1506'da Hristiyanlığı kabul etmiş ama köle ticareti nedeniyle beklediği itibarı elde edememiştir. Kongo da dahil olmak üzere Hristiyanlaştırma girişimleri geleneksel kültür içinde eriyerek başarısız olmuştur (Shillington, 2020). Bölgeye Portekizlilerle birlikte Hollandalılar daha sonra Fransızlar, İngilizler ve diğer Avrupalılar gelmiş ve giderek yoğunlaşan misyonerlik faaliyetleriyle Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır.

Hristiyanlığın üçüncü dalga yayılması, dünya ölçeğinde köleliğin büyük ölçüde kaldırıldığı on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında meydan gelmiştir. Bu yayılma, özgür bırakılmış Afro-İngiliz ve Afro-Amerikalı eski köleler ve onların çocukları tarafından Batı Afrika'da kurulan Sierra Leone ve Liberya'dan başlamıştır. Yerli inançlarla bağı görece daha zayıf olan bu halk, Kilise Misyon Topluluğu (CMS-Church Mission Society) ve Wesleyan Metodist Misyoner Derneği gibi Protestan kurumlara bağlı Hristiyan misyonerlerin telkinlerine daha açık olmuştur. Afrika'ya dönüş hareketi ile gelen eski Afrikalı kölelerden oluşan siyah misyonerler de, Afrika bağlamında Hristiyanlığın kurulması ve yayılmasında kilit ajanlar olmuştur. ABD'de Afrika kökenliler tarafından kurulan üç büyük kiliseye (Ulusal Baptist Konvansiyonu, Afrika Metodist Piskoposluğu ve Afrika Metodist Piskoposluk Zion Kilisesi) bağlı bu misyonerler Afrika'daki misyonerlik çalışmalarını desteklemekte beyaz kurumları geride bırakmıştır (Hanciles, 2013). Bu sayede Avrupalı misyonerler bu bölgelerde kendilerine dil ve kültür açısından daha yakın, Afrika tropikal hastalıklarından uzak konforlu bir alan yaratmıştır.

Batı ve Güney Afrika'da misyonerler yetiştiren Anglikan okullar açılmaya başlanmıştır. Sahra-altı Afrika'da inşa edilen ilk Batı tarzı üniversite olan Fourah Körfezi Koleji Afrikalı siyahi misyonerler yetiştirmiştir. Afrikalı misyonerler kıtanın iç bölgelerinde Hristiyanlığı yaymada daha başarılı olmuştur. Afrika genleriyle gurur duymakla birlikte ülkelerini uygarlığa kavuşturmayı amaç edinen bu misyonerler, İngiliz emperyalizmini aydınlanmanın kaynağı olarak gören Batılı bir çizgiye sahiptir. Bu çizgi aynı zamanda, yerli Afrika ve beyaz sömürgeci anlayıştan farklı yeni bir Afrika milliyetçiliğinin ilk izlerini taşır (Shillington, 2020). Güney Afrika'da Hristiyanlığın yayılması Londra Misyoner Topluluğu'nun faaliyetleri sonucunda gerçekleşmiştir. Kutsal metinler on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren öncelikle Güney Afrika'da yaygın

konuşulan Zulu, Sotho, Setswana ve Xhosa dillerine, daha sonra Kenya ve çevresinde konuşulan Kiswahili, Mijikenda ve Ki-Kamba dillerine çevrilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, İncil'in yerel dillere çevrilmiş olduğu bu bölgelerdeki kısmi başarıya rağmen 1880'lerde Etiyopya dışındaki Müslüman olmayan Afrika nüfusunun ancak %1'inin Hristiyanlığa geçtiği bilinmektedir (Shillington, 2020).

1900'lü yılların başına kadar kıtada Hristiyan nüfusu yüzde 7-9 civarında kalmıştır. Bu nedenle, Papalık 1920'lerde strateji değiştirmeye başlamış; ilk defa 22 Ugandalı Katolik din adamı[10] Azizlik mertebesine yükseltilmiştir. Katolik dünyasının modern dünyaya uyumlaştırması konusunda önemli bir yere sahip olan ve 1965'te sona eren II. Vatikan Konsili, Afrika'da Hristiyanlığın yayılması konusunda etkisini göstermiştir. Yerel dilde ibadet, İncil'in diğer dillere çevirisi, diğer mezheplerin kabulü ve diğer dinlerle ilişkilerde diyalog gibi yeni radikal stratejiler geliştiren Papalık bunun neticesini de almıştır. 1970'de Afrika'da Hristiyan nüfusunun oranı %38,7'ye çıkmıştır (Van Klinken, 2015). II. Vatikan Konsiline kadar 75 milyon olan Hristiyan nüfus 2000'de 351 milyon olmuştur (Jacobsen 2011'den aktaran Efe, 2015).

Farklı mezheplerden ve ülkelerden gelen misyonerlerin faaliyetlerinin Afrikalılar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Misyonerlerin sömürgeciliğe ve köleliliğe bakış açılarında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin piskopos İngiliz William John Colenso, Güney Afrika'da Zulu kültürünü samimiyetle tanımaya çalışmış, Hristiyanlık misyonunu Zulu gelenekleri ile bağdaştıran bir yaklaşımla yerine getirmiş ve hatta Anglo-Zulu savaşında Zulu davasını desteklemiştir (Guy, 1997). Tabi bunun yanında kimi misyonerler mal ve servet peşinden koşmuş ve ticaret faaliyetleriyle uğraşmıştır. Beyaz misyonerlerin emperyalizmin nimetlerinden yararlanma isteği -özellikle 1880-1920'de- sayılarının artışında etkili olmuştur (Yiğit, 2015). Diğer taraftan hem Avrupa'dan gelen misyonerlerin hem de Batı'daki veya Afrika'da kurulan misyoner okullarında eğitim gören Afrikalıların, Afrika'nın medenileştirilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduğu söylenebilir. On dokuzuncu yüzyılda köleliğin büyük ölçüde kaldırılması sömürgeciliğin sonunu getirmemiş ve sömürü Batılı misyonerlerin bilinçli veya bilinçsiz aracılığı ile devam etmiştir.

[10] Uganda'da anayasal olarak varlığını sürdüren Buganda Krallığının Kabakası (Kral) II. Mwanga Mukasa'nın 1885-1886'da idam ettirdiği din adamlarıdır. Önceleri Katolik, Protestan ve Müslüman dinlerine karşı politik bir denge içinde varlığını sürdüren krallık, II. Mwanga Mukasa döneminde yerel geleneklere engel oldukları gerekçesiyle misyonerler kovulmuş ve bazılarına ölüm cezası verilmiştir. Bu din adamları Uganda şehitleri olarak adlandırılmaktadır (Uganda Episcopal Conference, 2022).

Bu süreç içinde en güçlü Afrika Hristiyan tepkisi olan "Etiyopyacılık", kölelik karşıtlığını somutlaştırmış, Afrika milliyetçiliğinin tohumlarını ekmiş ve Afrika'daki bağımsız kilise hareketlerinde tam ifadesini bulan alternatif bir Afrika Hristiyanlığı vizyonu geliştirmiştir (Hanciles, 2013).

Afrikalı siyahi kültürel kimlik ile misyonerlikle gelen Batılı Hristiyan kimlik arasında varoluşsal bir uyuşmazlık söz konusudur. Bu durum yani büyük bir sömürgeleştirme ve köleleştirme faaliyetine eşlik eden Hristiyanlık, Kenya'nın kurucu devlet başkanının sözleriyle sembolleşmiştir: "…Batılılar geldiklerinde ellerinde İncil, bizim elimizde topraklarımız vardı. Bize, gözlerimizi kapayarak dua etmeyi öğrettiler. Gözümüzü açtığımızda, bizim elimizde İncil, onların elinde topraklarımız vardı…". Misyonerlik faaliyetlerinin sömürgecilikle olan ilişkisi 1884-1885'te Almanya'daki Berlin Konferansı ile bir ölçüde değişmiştir. Afrika'nın Avrupalı sömürgeci güçler arasında paylaştırıldığı Konferans sonunda, misyonerlik üsleri sömürgeciliğe karşı birimler haline gelmeye başlamıştır. Liberya'dan William Wadé Harris'in Evanjelik hareketi ve Afrika Kiliseler Örgütü'nün faaliyetleri ile gelişen ve 1960'lardaki bağımsızlığa giden süreçte, Avrupa'dan ithal edilen dinden farklılaşmış, Afrika'ya özgü bir Hristiyanlık anlayışı inşa edilmiştir. Bağımsız Afrika uluslarının yeni seçilen başkanlarının çoğu, misyoner okullarından mezun olmuştur (Africa Study Bible, 2019). Misyoner okullarında eğitim görenlerin zamanla çeşitli işlerde çalışması ve ekonomik durumlarını iyileştirmesi, Sanayi Devriminin sağladığı teknolojik imkânlar, kilisenin eğitim ve sağlık hizmetlerine aracı olması halkın Hristiyanlaşmasında etkili olmuştur. Afrika geleneksel dinlerinin kötü adetlerinden etkilenen kadınlar, çocuklar ve toplumdan dışlanmış diğer insanlar misyonerlerin ilgisine karşılık vermiş ve bir çözüm yolu olarak yeni dine geçmişlerdir. Özetle Afrika'da Hristiyanlığın yayılmasının temelinde ulvi bir dini bağlılıktan çok dinin dolaylı olarak sağladığı maddi çıkarlar etkili olmuştur (Yiğit, 2015).

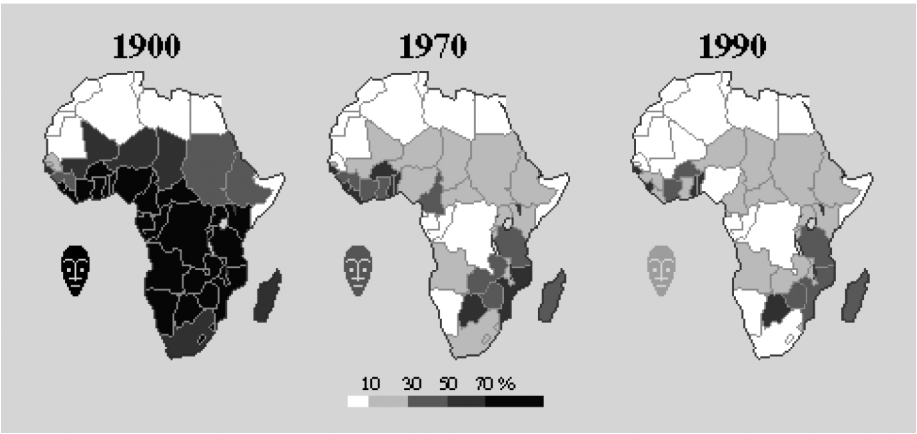
1950'lerden itibaren Afrikalılık ve siyahilik kimliğinin hem Afrika'da hem de kıta dışında ön plana çıktığı gözlenmektedir. Misyonerlik sonucu oluşmuş Afrika Hristiyanlığı ile Batı Hristiyanlığı arasındaki gerilim bu kimlik sorunsalı ile daha görünür hale gelmiştir. Halkın gözünde Fransız, İngiliz, Belçikalı veya İspanyol sömürge yönetimleri, birleşik ve otoriter ulusal kiliseler ile özdeşleşmiştir (Sundiata, 1988). Güney Afrika'da 1948'ten 1994'e kadar süren ırkçı (Apartheid) rejim, zaman zaman beyaz halkın Hristiyanlığına vurgu yaparak ırkçılıkla dini bağdaştıran dışlayıcı bir pozisyon sergilemiştir (Herbstein, 1985). Fakat ırkçı rejimin kaldırılmasında da melezler ve siyahiler arasında büyük güce sahip kiliselerin etkili olduğu bilinmektedir. Hristiyanlık, Afrika'nın tarihinin çeşitli dönemlerinde farklı içeriklerle etkili olmuştur.

2. AFRİKA GELENEKSEL İNANÇLARI

'Afrika Geleneksel Dini', Afrikalıların yerli dini inançlarını ve uygulamalarını kapsayan genel bir tanım olarak kullanılır. Geleneksel; yerli veya temel olan, nesilden nesile aktarılan, bugün Afrikalılar tarafından desteklenen ve uygulanan anlamına gelir. Bu din, günümüz Afrikalılarının ataları tarafından sürdürülen inançtan kaynaklanan ve bugün Müslüman veya Hristiyan olduğunu iddia eden bireyler de dahil olmak üzere çok sayıda Afrikalı tarafından çeşitli biçimlerde, çeşitli tonlarda ve yoğunluklarda uygulanan bir dindir (Awolalu, 1976).

Mevcut bilgiler ışığında modern insan topluluklarının Afrika kökenli olduğu düşünülürse insanlık tarihinin ilk inançlarının da Afrika'da doğduğu söylenebilir. Bu inançlar halk arasında nesilden nesile aktarılarak günümüze gelmiş ve halkının gittiği her yere taşınmış, diğer kültürleri etkilemiştir. Çok fazla dil ve lehçenin konuşulduğu farklı kültürlere ev sahipliği yapan Afrika'da, coğrafi olarak ve farklı topluluklar tarafından benimsenen birbirinden farklı inançlar ortak bir animist köke dayanır. İlk avcı-toplayıcı insan topluluklarından beri baskın dini gelenek olarak var olduğu bilinen animizmde doğadaki tüm varlıkların, doğa olaylarının veya özelliklerinin (ağaçlar, göller, dağlar, fırtınalar, hayvanlar vb.) sosyal ilişkiler kurulabilen, insan olmayan kişiler olduğu kabul edilir. Birçok animist gelenekte bu "kişiler" topluluk üyelerinin soyundan gelen akrabalar veya atalar olarak görülür (Smith, 2022). Genel olarak Afrika geleneksel dinini animizm içinde sınıflamak yanlış olsa da bu inançların animist unsurları taşıdığı kesindir. Örneğin Afrika ormanlarının İroko ağacı sıradan bir ağaç değildir; bir ruhun yaşadığına inanılır. Benzer şekilde Batı Nijerya'daki Oshun Nehri'nin sıradan bir nehirden daha fazlası olduğuna, bir ruhla (Oshun) yaşadığına inanılmaktadır. Şimşek ve gök gürültüsü tanrısal tezahürlerdir (Awolalu, 1976). Sözlü aktarıma dayanan, bir öncüsü, peygamberi veya dini yayma çabası içinde misyonerleri olmayan bu inançlar insanlığın belleğinde çok eskilerden beri yer edinmiştir. Örneğin, Ijala avcılarınının geleneksel şiiri av ritüellerinde de tekrarlanan zengin bir Yoruba şiir türüdür (Kimmerle, 1995). Bono tanrıçası Asase Ya'ya on iki kıtalık şiirden oluşan dua, nesilden nesile aktarılan sözlü geleneğin bir diğer örneğidir.

Şekil 1. Afrika Geleneksel Dini – Zaman İçindeki Değişim

Kaynak:(White, 1998)

Daha önce de bahsedildiği gibi "Afrika Geleneksel Dini" başlığında dinden tekil olarak bahsedilmesinin temel nedeni Afrika'nın karmaşık kültürlere, sayısız dile ve sayısız lehçeye sahip çok sayıda etnik topluluktan ve ulustan oluşan büyük bir kıta olduğu gerçeğine rağmen, dini sistemlerde birçok temel benzerliğin olmasıdır. Afrika geleneksel inançlarının yeni bir bakış açısı ile incelenmesi sonucunda Afrikalıların çeşitli isimler altında bilinen ve tapınılan bir Tanrı kavramına sahip oldukları keşfedilmiştir. Bu Tanrı'ya yalnızca atalardan kalma dolayımlar aracılığıyla değil, aynı zamanda doğrudan dualar yoluyla da yaklaşıldığı ortaya çıkmıştır (Mbaya ve Cezula, 2019). Farklı isimlerle anılan Tanrı veya Yüce Varlık kavramının yanı sıra tanrılar ve/veya ruhlar kavramı da vardır. Afrika inancında Tanrı, dünyayı yönetmek için hizmetkârları veya görevlileri olan, insanlarla arasında aracılık yapan başka tanrıları da meydana getirmiştir. Animist unsurları yoğun olarak taşıyan Afrika dininde, atalar kültüne (ölen atanın manevi varlığının devam ettiğine) dair inanç çok güçlüdür. Her yörenin kendi yerel tanrıları, kendi festivalleri vardır, ancak özünde bir Afrikalı model oluşturmaktadır (Awolalu, 1976). Afrika'daki "Yüce Varlık" anlayışı nedeniyle, Yoruba çalışmalarıyla ünlü Nijeryalı rahip ve ilahiyatçı Bolaji Idowu (1973) Afrika yerli dinini "dağınık tektanrıcılık" olarak tanımlanmıştır.

Modern Afrika Teolojisinin kurucusu olarak bilinen Kenyalı Anglikan rahip John Mbiti'nin 1969'da yayınlanan "Afrika Dinleri ve Felsefesi" kitabında, Afrikalıların farklı bir zaman kavramına sahip olduğu belirtilmiştir. Afrika yerlilerindeki zaman kavramı, olaylardan ayrı olarak ölçülebilen Batılı soyut zaman kavramıyla açıklanamamaktadır. Dün-bugün-yarın ya da geçmiş-şim-

di-gelecek gibi lineer bir zaman kavramından çok olayın meydana gelişi çok daha önemlidir. Mevcut gerçekliği ve zamanı tanımlayan önemli olaylardır. "Zaman" kavramı (hatta Kenya yerli diline Arapçadan "zamani" olarak geçer) şimdiyi de içine alan bir geçmişi ifade eder (Mbaya ve Cezula, 2019). Bu nedenle Afrikalı yerlilerin örneğin İncil'deki olayları veya Batılı anlamda uzun dönemli anlatıları tarihsel olarak Batılı gibi anlaması çok kolay olmamıştır. Kıtaya daha sonradan gelen Batılı sömürgeci güçler ve misyonerler, Afrikalılar ve inançları hakkında İspanya'nın Amerika kıtasındaki yerliler için yaptıklarına benzeyen yorumlar yapmıştır. Onları vahşi, dinsiz ve aşağılık olarak yorumlayanların yanı sıra Afrikalıların manevi bir boşlukta olmadıklarının bilincinde olan din adamları da olmuştur.

Afrika'da sürdürülen siyasal antropoloji araştırmaları, dinler ve mitlerin, siyasal düzenin devamıyla, iktidar ve otorite ile yakından ilişkisi olduğunu göstermiştir. Tüm yerli inançlarda iktidarın her zaman kutsal bir güç/görev ile bağdaştırılmış olduğu gözlenmektedir. Ugandalı Nyorlar'ın *mahano*, Alurlar'ın *ker*, Nijerya'da Tiv halkının *swem* ve *tsav*, Burkina Faso'da Mossi'lerin *nam* dedikleri kutsal sözler iktidarın özüyle ilgilidir (Balandier, 2007). Bu kavramların ifade ettiği inanç, Türk kültüründeki *kut* anlayışı ile ortak özellikler taşır. Mitler, varolan düzeni açıklamak ve ona ahlaki bir temel verip meşrulaştırma işlevi görürler. Mitlerle ilgili bilgilere sahip özel görevliler (rahipler) bulunur. Zambiya Bemba halkının *bakabilo*, eski Ruanda halkının *abiiru* dedikleri kişiler bu görevi yürütmektedir (Balandier, 2007).

Batı Afrika, Afrika geleneksel dinlerinin en çok çeşitliliğe sahip olduğu bölgedir. Batı Afrika'nın geleneksel dinleri tarım toplumlarında yaygın olan ve doğa ile bağlantılı verimlilik odaklı inançlardır. Toprağın ruhları ile çiftçilerin manevi bir ilişkisi vardır. Köyün beyi (Malinke halkı için mansa adı verilir) halkın ruhani ve dünyevi lideridir. Bu güç sahibi mansalar halk İslam'ı kabul ettikten sonra da benzer şekilde davranmaya ve halk arasında toprağın ruhları ile ilişki kurmaya devam etmiştir. Yerli halk dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi hiçbir zaman eski geleneksel inançlarını tamamen terk etmemiştir. İslam ve Hristiyanlık gibi görece yeni kurumsal dinler, daha çok yönetici elitler ve daha sonra da sağladığı bazı maddi avantajlar nedeniyle halk tarafından benimsenmiş, geleneksel dinlerin inanç ve uygulamalarıyla bir senkretizm yaratılmıştır.

Batı Afrika'da yaygın Yoruba ve Vudu en kalabalık grupların bağlı olduğu ve en çok tanınan inançlardır. Günümüz Benin, Togo ve Gana halklarının Vudu (Vodun) dini, ABD'nin Louisiana eyaletine, Haiti, Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Brezilya'ya köleler aracılığıyla taşınan ve varlığını hâlâ sürdüren Afrika

diasporik inancıdır. Nijerya, Benin ve Togo başta olmak üzere Batı Afrika'nın en kalabalık etnik topluluğu olan Yorubaların kültürü de köleleler aracılığıyla Brezilya'ya, ABD'ye, Küba, Jamaika, Trinidad ve Tobago gibi Karayip ülkelerine taşınmış ve oradaki inançlarla senkretizm oluşturarak bir diaspora inancı haline gelmiştir. Yoruba inancı bir tanrılar tabakasına dayanır. Tanrılar; yemeyi, içmeyi ve kızmayı seven, çeşitli doğa güçlerini (yıldırım, yağmur gibi) veya ilkeleri (savaş veya aşk gibi) temsil eden antropomorfik tanrılardır. Fakat en üstte Olodumare (Yüce Varlık) yer alır. Olodumare ile insanlar arasında aracılık eden tanrılara Orişa (veya Orisa) adı verililir. Sango (gök gürültüsü veya şimşek tanrısı), Oya, Sango'nun eşidir. Beyaz tanrı Oosaala insanları gökyüzünde biçimlendirir, Elegbara (veya Esu) suç işleyenleri cezalandırır, sadıkları ödüllendirir. Ogun savaş ve kahramanlık tanrısıdır, demir tanrısı olarak bilinir. Ori ise Orişalar ile insanlar arasında aracılık eden koruyucu ruh veya koruyucu tanrıdır (Kimmerle, 1995). Yoruba kültürü Afrika geleneksel dininin yaygın tipik bir örneğidir.

Senegal'de Serer halkının dini, Güneydoğu Nijerya'da İgbo halkının dini Odinala, Gana ve Fildişi Sahilleri'ndeki Akan halkının dini ortak birçok öge barındırmakla beraber farklı içeriklere sahiptir. Bu halkların içindeki farklı etnik gruplarda farklı inanç tarzlarına rastlanmaktadır. Akan halklarından olan anaerkil Bonolar, Asase Ya olarak adlandırdıkları bir bereket tanrıçasına inanırlar. Doğu Afrika'da, Afrika Boynuzunda, yoğun olarak günümüz Somali-Etiyopya (kısmen Kenya, Eritre ve Cibuti) bölgesinde yaşayan Oromo, Afar ve Somali halkı; Tanrı Waaq olarak adlandırılan erken dönem tek tanrılı bir inanca sahiptiler. Yine yardımcı ve aracı tanrıların bulunduğu bu inanç devam etmektedir. Doğu Afrika inançlarında din adamları, elçiler ve kehanet daha ağırlıklı bir yer tutmakta ve eskiden Waaq ile insanlar arasında aracılık eden kanaat önderlerine saygı günümüzde de önem taşımaktadır (Shoble, 2020).

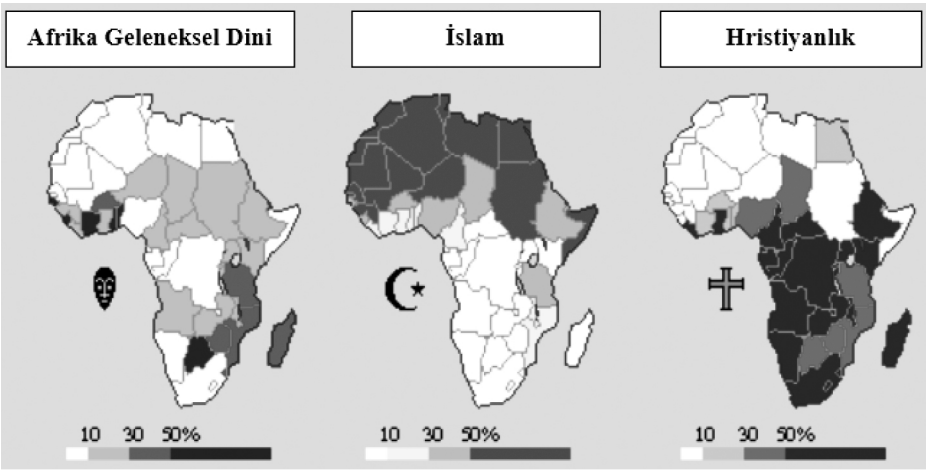
Geleneksel dinlerin bazı ritüellerinin halka büyük zarar verdiği bilinmektedir. Ataerkilliğin ve çok eşliliğin geçerli olduğu Afrika topluluklarında kadınlar son derece geri plandadır. Afrika'da birçok ülkede kadını ve cinselliğini kontrol altında tutmak için ergenliğe girişte yapılan kadın sünneti ve kadının tecavüz ve istismardan korunması için Kamerun başta olmak üzere Batı Afrika'da yaygın olan meme ütüleme uygulaması ataerkil anlayışın sonuçlarıdır. Hasta insanların uğursuz addedilen bir ormana terk edilmesi, uğursuzluk getirdiği gerekçesiyle ikiz bebeklerin öldürülmesi vb. kötü davranışlar misyoner ve sömürgeciler tarafından kullanılmıştır. Gerçi hem Hristiyanlık hem de İslamın bu topraklarda dolaşan formunun güçlü bir ataerkil yoruma sahip olması nedeniyle kadınlar için büyük bir kurtuluş yolu olduğu söylenemez. Nitekim Afrikalı feminist teologlar, hem Afrika geleneksel dininin hem de Hristiyanlığın, kadın bedeninin ve kadın cinselliğinin kontrolü dahil olmak üzere

tüm yetki ve gücü doğrudan veya dolaylı olarak erkeklere verdiği konusunda hemfikirdir (Van Klinken ve Chitando, 2015).

3. GÜNÜMÜZDE AFRİKA'DA DİN, TOPLUM VE SİYASET

Dinin Afrika siyaseti ve toplumundaki rolünün çok önemli olduğu Afrika çalışmalarında sıkça tekrar edilir. Ellis ve Ter Haar (2004) tarafından yazılan "Worlds of Power: Religious Thought and Political Practice in Africa" kitabında, günümüzde Afrikalıların dünya hakkında büyük ölçüde dini fikirler aracılığıyla düşündükleri ve dinin siyasi ve ekonomik düzenlerini etkileyen önemli bir bileşen olduğu ortaya konmuştur. Şekil 2'de Afrika'daki dinlerin günümüzdeki yaklaşık dağılımı gösterilmiştir. Son yüzyılda Afrika geleneksel dininde azalma ve Hristiyanlıkta ise bir ölçüde artış gözlenmektedir.

Şekil 2. Afrika'da Dinler

Kaynak:(White, 1998)

Yaşamaya devam eden yerel geleneksel inançlar ve bunların Hristiyanlık inancı ile bağdaştırılması ile oluşan yeni çağdaş formu toplumsal hayatın hemen her alanında etkilidir. Günümüzde Evanjelist[11] kiliselerin misyonerlik

[11] Evanjelizm, "Hristiyan mesajının/öğretisinin ya da iyi-haberinin/müjdenin bütün insanlara iletilmesi anlamına gelir. Terim, özellikle misyonerliğin oluşturduğu olumsuz imajı değiştirmek amacıyla kullanılmaya başlamıştır" (Gündüz, 2002).

faaliyetlerinin devam ettiği Sahra-altı bölgede Hristiyanlık artmaktadır. 2010 verilerine göre dünya Hristiyan nüfusunun dörtte birine yakınının yaşadığı Afrika'da en büyük Hristiyan nüfus Nijerya (dünya Hristiyanlarının %4'ü), Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Uganda, Tanzanya, Gana ve Angola'da yaşamaktadır. %95'ini Müslümanların oluşturduğu Kuzey Afrika'da ise en çok Hristiyan nüfus Mısır'da bulunmaktadır (bkz. Pew Research Center, 2010). Bugün Afrika Hristiyanlığı, kurumsal düzlemde, Etiyopya, Eritre ve Mısır'daki en eski kiliseler, Roma Katolik Kilisesi, ana akım Protestan Kiliseleri, Hristiyanlığın Afrikalılaşmış versiyonu olan Afrika Bağımsız Kiliseleri ve Pentekostal-Karizmatik kiliseler tarafından temsil edilmektedir.

3.1. Yerli İnançların Çağdaş Yorumu

Afrika'da Hristiyanlık ile geleneksel dinlerin etkileşimi yer yer ciddi çatışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu etkileşim, Hristiyanların yerli din uygulamalarını bahane ederek halkın can ve mallarını tahrip etmesine ve aynı zamanda yerel bazı kötü inanç ve uygulamalarının düzeltilmesine neden olmuştur. Yerel inançların Hristiyanlık inançlarıyla oluşturduğu senkretizm sömürgecilikle özdeşleştirilmiş Hristiyanlığa karşı sembolik bir birleştirici külte dönüşmüştür. Bunun en tipik ve Hristiyan inancının Afrikalılaşmasının ilk biçimi, ABD'deki siyahilerin, bazen örtük bir sosyopolitik eleştiri ve isyanını da ortaya koyan, İncil'deki kimi hikayelerle kendi köle hikayelerini özdeşleştiren ve en önemlisi yerli Afrika müziğinin çeşitli unsurlarının kullanıldığı ilahileri büyük bir coşkuyla söylemelerinde gözlenebilir.

Afrika kıtasının birçok yerinde büyücülük inançları yaşamaktadır. Büyüler genel olarak, başkalarına zarar vermek, zenginlik elde etmek, hastalıklardan korunmak ve şifa elde etmek için akla hayale sığmayacak doğaüstü tekniklerin kullanılmasından oluşur. 2006'da Benin'de yapılan bir araştırmada özellikle hanehalklarının hastalıkları iyileştirmek veya hastalıktan korunmak için yaptıkları büyücülük harcamalarının toplam harcamalar içinde kayda değer bir payı olduğunu ve aynı hanelerin biyomedikal mal ve hizmetleri de tükettiklerini göstermiştir (LeMay-Boucher, Noret ve Somville, 2013). Tüm dünyada antropolojik olarak eskiden beri var olduğu bilinen büyücülüğün Afrika'da sadece geleneksel inançların bir kalıntısı olmadığı, günümüzdeki modernleşmiş bağlamlarda da yerinin olduğu fikri yaygın olarak kabul edilmektedir (Kroesbergen-Kamps, 2020). İyi şans getirmesi veya kötülükleri uzak tutması için yapılan "juju" adı verilen tılsımlar özellikle Batı Afrika'da ve Afrika dışın-

daki diasporada yaygındır. Hayvan dişleri, kuş tüyleri, kemikler veya bunlardan vb. malzemelerden yapılan el işi malzemeler juju olarak kullanılmaktadır.

Modern değişimler, geleneksel dinlerin bozulmasına neden olmakla beraber onları tamamen yok etmemiştir. Afrika dinleri uzun bir dönem, Hristiyanlığın, Batı eğitiminin ve gelişmiş tıbbi teknolojinin etkilerine direnmiş muhafazakâr bir görünüm sergilemiştir. Afrika halklarının geleneklerine değer verdikleri; ibadetlerini samimiyetle sürdürdükleri ve onları bir arada tutan anlatılara inatla bağlı oldukları söylenebilir (Awolalu, 1976). Yirminci yüzyılın başından itibaren bir düşüş yaşansa da diğer dinlere mensup olduğunu söyleyen kişilerin eski inançlarını taşıdığı gözlenmektedir. Bazı durumlarda çağdaş yaşamın zorluklarına ve çelişkilerine karşı yine eski geleneksel inançlarından beslenerek ezoterik tarzda mücadele etmektedir. Yukarıda bahsedilen Benin'deki büyü ile şifa arama bunun sonucudur. Tanzanya'da şehir yaşamında elde edilen başarının büyücülük sonucunda elde edildiğine dair inanç, modern anlamda kendini ifade etmek ve geliştirmek isteyen gençlere yönelik Igbo kültüründeki gencin aileye talihsizlik getiren kötü bir ruh olduğu ogbanje inancı modernlikle ilişkili birey olma ve piyasa ekonomisi gibi olgulara verilen geleneksel tepkilerdir. Bunların nedenlerine odaklanan araştırmalar kadar zararlarına odaklanan araştırmalar da mevcuttur (LeMay-Boucher ve diğerleri, 2013). Eski inançların canlılığını yitirmediği 2010'da yapılan Pew Research Center araştırmasında da ortaya çıkmıştır. Tanzanya, Mali, Senegal ve Güney Afrika'da ankete katılan ve diğer büyük dinlere mensup olduğunu söyleyen kişilerin yarısından fazlası atalara veya ruhlara yapılan fedakârlıkların onları zarardan koruyabileceğine inandığını beyan etmiştir.

İnsanın çektiği acıların gerçek nedeninin ruhlar dünyasında olduğunu ima eden Afrika gelenekleriyle de örtüşen Evanjelist yorum, kimi yazarların ve politikacıların bu ve benzeri düşünceleri her fırsatta dile getirmelerine neden olmuştur. Bu inanç sayesinde ruhlar dünyasını bildiğini iddia edenler, ciddi bir şekilde, çeşitli güçlerin -hükümetler, rahipler ve şifacılar- faaliyet gösterdiği düzlemde, manevi kötülükle savaşmak için bir ittifak kurmaları gerektiğini öne sürebilmiştir. Bir Batılı için çok ruhani sayılan argümanlar Afrika'da seküler sosyopolitik yaşamın çok doğal bir parçasıdır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Afrika'da da dini bağlılık veya saygı gösterileri, siyasi sermaye yapmaya çalışan politikacılar tarafından kullanılmaktadır. Eski Afrika geleneksel inançlarına göre genel olarak kozmik düzeni korumakla görevli yöneticilerin yağmur yağdırmak ve ekinleri büyütmek gibi kutsal mitolojik görevleri vardır (Ellis ve Ter Haar, 1998). Daha önce de belirtildiği gibi tüm yerli inançlarda iktidar her zaman kutsal güçle/görevle bağdaştırılmakta ve bu konuda ilgi-

li bilgilere sahip özel dini görevliler yol göstermektedir (Balandier, 2007). Bu durumun yansıması çağdaş zaman politikacılarının komik/grotesk ezoterik uygulamalarına neden olmuştur.

Zimbabwe'de kurtuluş savaşı (1964-1979) sırasında, ataların ruhlarına sahip olduğu söylenen medyumların tavsiyeleri, halkın desteğini sağlamada hayati bir rol oynamıştır. Buna benzer şekilde, bağımsızlık sırasında Afrika geleneksel dininin referansları sıkça kullanılmıştır. Birçok devlet başkanının, modern Batı düşüncesinde din işleri olarak kabul edilebilecek şeylerden çok uzak konularda tavsiye almak için başvurdukları dini uzmanları istihdam ettiği bilinmektedir. Benin Devlet Başkanı Mathieu Kerekou, Şeytan (Djine) lakaplı, şeytanı alenen desteklediğini törenle ilan eden Malili Mohamed Amadou Cisse'yi gizli serviste istihdam etmiştir. Cisse, daha önce Zaire Başkanı Mobutu ve Gabon Başkanı Bongo için de çalışmıştır (Ellis ve Ter Haar, 1998). Bwiti inancı Ekvador Ginesi'nin bağımsızlık sonrası kurucu ilk başkanı zalim bir despot olarak tarihe geçen Macías Nguema (başkanlık dönemi 1968-1979) tarafından etkin bir şekilde kullanılmıştır. Gabon-Fang etnik kökeninden gelen Macías, bir Bwiti liderinin oğludur. Sömürge döneminde İspanyol misyonerlerin yerleştirdiği Katolik inancına karşı çıkmış ve Afrika geleneksel dinini kurduğu rejimi meşrulaştırmak için kullanmıştır. Afrika'da hiç olmayan "kaplan"ı totem hayvanı yapmış ve partisinin üyelik kartına bastırmıştır. Oysa kaplan, İspanyolların zahmet edip gerçek ismini araştırmadan Afrika kara panterine kaplan (tigre) adını vermesi nedeniyle dile yerleşmiştir. Bwiti ayinlerine katılan Macías Nguema'nın sihirli güçlerinin olduğuna inanılmıştır (Sundiata, 1988). İnsanlık suçlarından idam edileceği zaman ülke askerleri batıl inançlar nedeniyle ateş etmekten korkmuş, yerlerine kiralık Faslı askerler görevlendirilmiştir. Kenya devlet başkanı Daniel arap Moi (başkanlık dönemi 1978-2002), Şeytan Kültü'nü araştırmak için bir başkanlık komisyonu kurmuştur. Fakat komisyonun, Satanistlerin muhalefet partileri saflarında bulunduğunu ima eden raporunu yayınlamayı reddetmiştir. Bu arada, Kenya'daki etnik grup Kikuyular, şeytanın hükümetin içinde olduğunu ileri sürmüştür (Ellis ve Ter Haar, 1998). Bunun gibi yüzlerce örnek çağdaş Afrika'da dinin politikadaki yeri hakkında fikir vermektedir.

3.2. Afrika Hıristiyanlığı

Afrika'da geçmişi daha eskilere dayansa da Sahra-altı bölgede Hristiyanlık, on beşinci yüzyılda sömürgecilikle birlikte başlayan misyonerlik faaliyetlerinin 1800'lerin sonundan itibaren sonuç vermeye başlamasıyla yaygınlık

kazanmıştır. Günümüzde hâlâ devam eden ve önem verilen kutsal metinlerin yerli dillere çevrilme faaliyetleri on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren Güney Afrika ve Kenya çevresinde başlamış ve bu Hristiyanlığın yayılmasında görece etkili olmuştur. Kutsal metinlerin çevirileri ise Afrikalıların zaman kavramına veya metinde geçen kelimelere (örneğin kural, çoban, asa vb.) atfettikleri anlamlar nedeniyle başlı başına zor bir iş olmuş ve her zaman bir çeviri bir başkası tarafından eleştirilmiştir. Ama yine de bir Zulu İncili, Yoruba İncili ilkokuldan başlayan din eğitiminde oldukça kullanışlı olmuştur. Tüm çabalara rağmen Hristiyanlığın yayılması yirminci yüzyıl başına kadar fazla olmamış, belirgin bir artış ancak 1970'lerde başlamıştır. İlk başlardan itibaren misyonerler ve onların yetiştirdikleri din adamları tarafından medenileştirilmesi gereken putperest Afrikalı düşüncesi etkili olmuş, yerel geleneksel inanç ve kültürlerin geriliği veya sapkınlığı Afrikalıların eğitiminin bir parçası olarak kurgulanmıştır. Bu tür bir yaklaşımın Hristiyanlığa geçişte büyük bir faydası olmamıştır. Misyonerlik faaliyetleriyle tanınan Hristiyanlık ve misyon okulları sömürgeciliğin bir sembolü olmuştur.

Zaman içinde Hristiyan dünyada gerçekleşen Sanayi Devrimi ile Afrika'ya Avrupa'dan teknolojik yenilikler aktarılmış, kurulan alt yapı inşaatları, verilen sağlık hizmetleri etki uyandırmaya başlamıştır. Misyoner okullarında okuyanlar istihdam edilmeye başlamış ve göreli olarak durumları iyileşmiştir. "Beyaz adamın zekâsı" Hristiyanlığın yayılmasında etkili olmuştur. Afrika geleneksel dinlerinin zararlı adetlerinden uzaklaşmak isteyenler de Hristiyanlığa sığınmıştır. Hristiyanlığa geçenler beklendiği gibi Afrika Tanrısı ve aracı tanrılar tarafından cezalandırılmamıştır. Afrika'da Hristiyanlık maneviyattan çok maddi çıkarlar açısından fayda sağladığı için benimsenmiştir (Yiğit, 2015). Hristiyan kiliselerinin bir zamanlar devlet hizmetlerine ve gücüne tek alternatif olarak sağlık ve eğitim tesislerini işlettiği, istihdam ve ulaşıma erişim sağladığı uzak kırsal alanlarda, günümüzde parası yetenler için piyasa alternatifleri de devreye girmiştir.

Sömürgecilikten bağımsızlığa geçiş dönemindeki genel beklentilerin aksine Hristiyanlık, sömürge sonrası Afrika toplumlarında güçlü bir dayanak oluşturabilmiştir. Sömürge kalıntısı Hristiyanlık hem Afrikalı bir dönüşüm yaşamış hem de dünyadaki akımlar daha geniş kültürel ve sosyo-ekonomik dinamiklere uyarlanarak kıtaya girmiştir. Bu nedenle Afrika'da Hristiyanlık tek tip bir görünüm sergilemez. Yerel uygulamalarla farklılaşmış tarzlar bazı araştırmacılar tarafından Afrika Hristiyanlıkları kavramı ile vurgulanmıştır (Van Klinken, 2015). Mbiti'ye göre Hristiyanlığın Batılı biçimi birçok yönden Afrika halklarına hep yabancı olmuştur. Bu yabancılık nedeniyle Hristiyanlık, Afrika

yaşamının ve sorunlarının karşısında yüzeysel kalmıştır. Fakat Afrikalı yerli kiliseleri, Afrika kültürü ve sorunları ile sağlıklı bir ilişki kurmanın bir yolu olarak görülmüştür (Mbiti, 1975). Günümüzde Afrika'da Hristiyanlık, Afrika Bağımsız Yerli Kiliseleri, (neo-) Pentekostal-Karizmatik kiliseler ile ana akım Protestan ve Katolik kiliseler gibi kurumsallaşmış geniş kategoriler altında incelenmektedir.

Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, Afrika Bağımsız Yerli Kiliseleri Hristiyanlığın Batı tarafından başlatılan (inisiye edilen) misyon kiliseleri dışında yayılmasına ve yerlileşmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Afrika Bağımsız Yerli Kiliseleri bir şemsiye terim olarak sömürgeci ve misyoner Hristiyanlığa siyasi tepkileri de içeren bir kurumsallığı temsil eder. Daha spititüel arınmaya yönelik tarzları ve farklı Afrika geleneksel dini inanç ve uygulamalarını, sembolik nesnelerin kullanıldığı ritüelleri kapsayan, kehanet ve şifaya vurgu yapan bu kiliseler, Hristiyanlığın yerli reformasyonu ile oluşmuş özgün ürünlerdir (Van Klinken, 2015). Zambiya, Gana, Güney Afrika'da Nazarite ve Siyonist Kilisesi, Zimbabve'deki Masowe Havarileri ve Batı Afrika'daki Aladura kiliseleri yerli kiliselerin en canlı örneklerini oluşturmaktadır.

Protestan-Evangelist Hristiyanlığın bir alt kolu olan Pentekostalizm, Afrika'da ve dünyada takipçisi en çok olan akımdır. Pentekostalizm, ismi Yunanca ellinci günden gelir: İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra havarileriyle yeniden buluşması ve havarilerin Kutsal Ruhla donatılmış olması ile ilgilidir. Hristiyan üçlemesindeki "Kutsal Ruh"a verdikleri özel önem diğer mezheplerden farkını ortaya koymaktadır. ABD'de ortaya çıkan akımın, mucizeler, hastalıkların iyileşmesi, maddi zenginliğe önem veren bu dünyaya bağlayıcı spiritüalist arınma yönü ve kötü ruhların varlığını kabul eden geleneksel inançlarla uyumu, yirminci yüzyılda Afrika'da oldukça ilgi çekmesine neden olmuştur. Çileci anlayışın yerine şifa ve refahı öne çıkaran ve bu dünyadaki iyi olma haliyle daha çok ilgilenen umut verici anlayış son yıllarda Hristiyanlığın bu akım üzerinden yayılmasını sağlamıştır (Küçük, 2021). Yukarıda bahsedilen Yerli Afrika Kiliselerinin bir kısmının Amerikan Pentekostalizmi ile tarihsel bağlantıları olabilir. Bir kısmı yakın zamanda kendilerini neo-Pentekostal[12] tarzda yeniden icat etmiştir. Klasik geleneksel kutsallık öğretilerinden refah müjdesine

[12] Afrika'da 1970'ler ve 1980'lerde ortaya çıkmaya başlayan, özellikle çok sayıda kişiyi içine alabilen büyük kilise binalarıyla, mesajlarını büyük reklam panolarında yayımlamalarıyla tanınan, zamanla dijital teknolojinin imkânlarından yararlanan böylece kentsel kamusal alanda oldukça görünür olan çeşitli kiliseler için bir şemsiye terimdir. Bazen Pentekostalizm ve neo-Pentekostalizm Karizmatik Hristiyanlık olarak adlandırılmaktadır (Van Klinken, 2015). Karizma kelimesi eski Yunanca'da zarafet, lütuf, güzel davranış anlamına gelir ve daha sonra ilahi lütuf veya şifa vb. yetenekleri kapsayan bir anlama kavuşmuştur.

doğru yavaş yavaş kaymaya başlayan mezhebin liderleri küresel Pentekostal zenginler arasında yer almaktadır (Van Klinken, 2015).

Pentekostalizm kurumsal bir örgütlenmeden daha çok papazların kişiliğine bağımlı bir gelişim sergiler. Daha çok kişinin katılması amacıyla dolaylı olarak etnik yapıları, kabile bağlarından gelen patronaj ilişkilerini kullanmaktadır. Siyasi elitler ile çok yakın ilişki içindedir. Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed ile Güney Afrika eski Cumhurbaşkanı Jacob Zuma gibi siyasi liderler kiliseyle bağlantılı şahsiyetlerdir. Diğer din ve mezhepleri, özellikle Müslümanları dışlayıcı tabiatı Müslüman ve Hristiyan nüfusun birlikte bulunduğu ülkelerde çatışma zeminini güçlendirmektedir (Küçük, 2021). Sonuç olarak 1990'larda, karizmatik Hristiyanlık, Afrika'daki birçok Hristiyan geleneğin çehresini değiştirmiştir. Bazı yeni Pentekostal kiliseleri bir şifa ve güç mesajı vaaz etmeye başlamış ve bu mesaj, yalnızca yoksulları ve umutsuzları değil, aynı zamanda Afrika'nın büyüyen şehirlerindeki genç, yukarı doğru hareket eden kentsel profesyonel sınıfı da yakalamayı başarmıştır. Bugün, Afrika'daki çoğu Hristiyanın, Pentekostal yöntemler ve öğretilerden bir şekilde etkilendiği bilinmektedir (Africa Study Bible, 2019).

Pew araştırmasına göre Sahra-altı Afrika'da çoğu ülkede, Hristiyanların yarısından fazlası, Tanrı'nın yeterli inancı olan insanlara zenginlik ve sağlık vereceğine inanmaktadır. Araştırma, dünyanın diğer birçok bölgesindeki insanlarla karşılaştırıldığında, Sahra-altı Afrikalıların hayatlarının daha iyiye doğru değişeceği konusunda çok daha iyimser olduğunu göstermektedir (Pew Research Center, 2010). Yapısal uyum programlarının uygulamaya konulması birçok Afrika toplumunda para ve mal kıtlığı ile sonuçlanmaya başladığında, Afrika Bağımsız Kiliselerinin birçok üyesine refah, mutluluk ve şifa vaat etmiştir. Dualar ve İsa'nın iyileştirici gücüne olan inanç, birçok Karizmatik kilisede kıtada çok yaygın olan HIV/AIDS dahil olmak üzere pek çok türdeki hastalıkta rahatlatma için kullanılmışır (Bochow ve Van Dijk, 2012).

Afrika'da sömürgecilik döneminde misyonerlerin kurduğu Protestan ve Katolik kiliseler halen varlıklarını sürdürmekle birlikte bunların bir kısmının zaman içinde Avrupalı kökenlerinden uzaklaşıp Afrikalılaştığı ve Pentekostal gelenekle birleştiği gözlenmektedir. Fakat zaman zaman bu yeni akımlarla eski kiliseler arasında gerilimler yaşanmıştır. Pentekostal geleneğin egzorsizm, imanla tedavi gibi inançlarını taşıyan piskoposlar Roma Katolik Kilisesinden aforoz edilmiştir. Örneğin Zambia başpiskoposu Emmanuel Milingo 2006'da aforoz edilmiştir (Van Klinken, 2015).

Afrika'da son yıllarda hem Afrika Kiliseleri hem de Pentekostal akım sayesinde artan takipçi sayısı ve kıtaya girdiği andan itibaren yerli halkın ve

Afrika diasporasının kognitif prizmasından geçerek Afrikalılaşması ile doğan yeni sentez günümüz Hristiyanlığını anlamak için Afrikalı formunun dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır (Van Klinken, 2015). Günümüzün eğitimli seçkinlerinin yetiştirilmesi bağlamında; çekirdek aile, karı kocanın ömür boyu bağlılığı ve tek eşlilik, misyoner okullarında eğitilen kadınların iyi bir Hristiyan eş ve anne olma görevleri gibi Hristiyan kültürünün de Afrika toplumunda giderek daha fazla yerleştiği gözlenmektedir. Özellikle Afrika'daki HIV/AIDS bulaşma oranları, cinsel taciz, yüksek boşanma oranları ve birden fazla eşzamanlı cinsel ilişki dikkate alındığında yükselen Pentekostalizmin olumlu etkileri olabileceği de tartışılmaktadır (Bochow ve Van Dijk, 2012).

Afrika'da etnik çatışmalarla dini çatışma kaygısının birbiriyle ilgili olduğu görülmektedir. Çatışmalar çoğunlukla etnik dağılımın dikkate alınmadığı ve doğal kaynakların paylaşımında problem yaratan sömürgecilik mirası sınır sorunları nedeniyle yaşanmaktadır. Çok etnili, çok dinli, çok dilli ve kabile bağlarına dayalı ülkelerde, kültürel ve etnik gerçeklikler dikkate alınmayarak sınırların belirlenmesi, bağımsız ulus-devlet inşasında çok sancılı bir süreci başlatmıştır (Kalay, 2018; Kutlu, 2019). Afrikalılar genellikle işsizlik, suç ve yolsuzluğu dini çatışmalardan daha büyük sorunlar olarak görmektedir. Bununla birlikte, Nijerya ve Ruanda'da dini çatışmaların çok büyük bir sorun olduğu belirtilmiştir. Birçok Afrikalı, kendi inançları da dahil olmak üzere dini fundamentalizmden endişe duymaktadır. Birçok Müslüman, Hristiyan aşırıcılığından çok Müslüman aşırıcılığıyla ilgilendiklerini ifade etmiştir. Sahra-altı Afrika'da Hristiyanlık ve İslam, biri diğerine göre çok fazla bir oranda büyümemektedir; iki din arasında geçiş yok denecek kadar azdır. (Pew Research Center, 2010).

SONUÇ

Günümüzde Afrika'da din, Afrika geleneksel inançları, Hristiyanlık ve Müslümanlık pratiklerini kapsar. Yahudilik ve Hinduizm dinine mensup çok az bir nüfus bulunmaktadır. Kıtada yaşayan halkların sahip olduğu ve çok farklı biçimlerde kendisini gösteren Afrika geleneksel dini, özünde bir ideal tip oluşturan ortak özellikleri barındırmaktadır. Bu din ve ritüelleri köleler aracılığıyla Amerika kıtasına taşınmış ve orada da diğer kurumsal din pratikleriyle birleşmiştir. Birtakım yerel inançların dünya çapında tanınır olması Afrika diasporası sayesinde gerçekleşmiştir. Afrika geleneksel dini ilk başlarda antropolojinin ve diğer sosyal disiplinlerin Avrupa merkezli zihniyetinin içine hapsolmuş bir şekilde incelenmiş, zaman içinde daha özerk ve özgün araştırma modelleri ile ele alınmaya başlamıştır. Afrika'da animist özellikleri de barındıran geleneksel

dinin çeşitli isimler verilmiş bir "Yüce Varlık" kavramına, yardımcı tanrıları da barındıran farklı bir tektanrıcı öze sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Afrika'da on beşinci yüzyılda sömürgecilikle birlikte başlayan misyonerlik faaliyetlerine rağmen Hristiyanlık yirminci yüzyıl başına kadar fazla yayılamamıştır. Kiliselerin stratejilerindeki birtakım değişikliklerin, misyoner kökenli eğitimin ve diğer hizmetlerin sonuç vermesi ile yirminci yüzyılda Hristiyanlık daha hızlı yayılmaya başlamıştır. Afrika'da Hristiyanlığın yayılmasının temelinde büyük bir ruhani kurtuluş anlayışı değil dinin dolaylı olarak sağlamış olduğu maddi çıkarlar etkili olmuştur. Hristiyanlıkla birlikte Afrika halkı geleneksel din ve adetlerini tamamen bırakmamıştır. Bu olgu günümüzde sosyopolitik düzlemde en üst düzeyde gözlemlenebilmektedir. Afrika'da toplumsal veya bireysel modern sorunlara yine geleneksel inançların pratikleriyle cevap aramaya devam edilmektedir.

Milliyetçi bağımsızlık hareketlerinde Afrika geleneksel dininin ve alternatif bir Afrikalı Hristiyanlığın etkili olduğu gözlenmektedir. Afrikalı siyahi kültürel kimlik ile misyonerlikle gelen Batılı Hristiyan dini kimlik arasındaki gerilim zaman içinde Hristiyanlığın Afrikalılaştırılması ile bir ölçüde aşılmaya çalışılmıştır. Sömürge kalıntısı Hristiyanlık hem Afrikalı bir dönüşüm yaşamış hem de dünyadaki akımlar daha geniş kültürel ve sosyo-ekonomik dinamiklere uyarlanarak kıtaya girmiştir. Bu nedenle Afrika'da Hristiyanlık tek tip bir görünüm sergilememiştir.

Yaşamaya devam eden yerel geleneksel din, bunların Hristiyanlık inancı ile bağdaştırılması ile oluşan yeni çağdaş formu ve Pentekostalizm gibi yeni Hristiyanlık mezhepleri toplumsal hayatın hemen her alanında etkilidir. Sosyopolitik düzlemde her düzeyde önemini koruyan din olgusu Afrika araştırmalarının temel bir alanını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Africa Study Bible. (2019). The History of Christianity in Africa. *The Gospel Coalition*. https://africa.thegospelcoalition.org/article/history-christianity-africa/ (17.07.2022).

Ancel, S. ve Ficquet, É. (2015). The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church (EOTC) and the challenges of modernity. *Understanding contemporary Ethiopia: Monarchy, revolution and the legacy of Meles Zenawi* içinde (ss. 63-92). Hurst London.

Arslantaş, N. (2011). İslâmî Dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi Göçü ('Aliya: הייל ע). *Belleten*, *75*(274), 641-690.

Awolalu, J. O. (1976). What is African traditional religion. *Studies in comparative religion*, *10*(2), 1-10.

Balandier, G. (2007). *Siyasal Antropoloji*. (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bochow, A. ve Van Dijk, R. (2012). Christian creations of new spaces of sexuality, reproduction, and relationships in Africa: Exploring faith and religious heterotopia. *Journal of Religion in Africa*, *42*(4), 325-344.

Corrales, M. (2004). The Batá Drums. *World Music Central*. https://worldmusiccentral.org/2004/07/28/the-bata-drums/ (17.07.2022).

Delli Carpini, M. X. (2000). Black panther party: 1966-1982. I. Ness ve J. Ciment (Ed.), *The encyclopedia of third parties in America* içinde (ss. 190-197). Armonke, NY: Sharpe Reference. https://repository.upenn.edu/asc_papers/1/ (17.07.2022).

Efe, M. (2015). *Afrika'yı Anlamak ve Afrika – Türkiye İlişkileri*. Ankara: Murat.

Ellis, S. ve Ter Haar, G. (1998). Religion and politics in sub-Saharan Africa. *The Journal of Modern African Studies*, *36*(2), 175-201.

Ellis, S. ve Ter Haar, G. (2004). *Worlds of power: Religious thought and political practice in Africa*. Oxford University Press.

Guy, J. (1997). Class, Imperialism and Literary Criticism: William Ngidi, John Colenso and Matthew Arnold. *Journal of Southern African Studies*, *23*(2), 219-241.

Gündüz, Ş. (2002). Misyonerlik ve Hıristiyan misyonerler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *2*(4), 1-21.

Hanciles, J. (2013). Back to Africa: White abolitionists and black missionaries. O. U. Kalu (Ed.), *African Christianity: An African Story* içinde (ss. 191-217). University of Pretoria.

Herbstein, D. (1985). *Irkçılığa Karşı Mücadele: Güney Afrika'da Siyah Öfke*. (Levent Can, Şahin Beygu, ve Semih Sökmen, Çev.). İstanbul: Metis.

Idowu, E. B. (1973). *African Traditional Religion: A Definition*. London: SCM.

Kalay, E. (2018). Afrika'da Sınır Sorunları. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika-5* içinde (ss. 209-233). Ankara: Nobel.

Kimmerle, H. (1995). *Afrika'da Felsefe-Afrika Felsefesi*. (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Kabalcı.

Kroeger, C. C. (2000). Hidden Africans of the Bible and Early Church. *Priscilla Papers*, *14*(1), 20-22.

Kroesbergen-Kamps, J. (2020). Witchcraft after modernity: Old and new directions in the study of witchcraft in Africa. *Hau: Journal of Ethnographic Theory*, *10*(3), 860-873.

Kuran, N. (2021). Afrikalı Falaşalar: Falaşaların Etnik Köken Teorileri ve Dini Kimlikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, *8*(2), 183-211.

Kutlu, D. (2019). Afrika Talanının Uzun Vadede Kıta Ülkelerine Etkileri. *AFAM - Afrika Araştırmacıları Derneği*. https://afam.org.tr/afrika-talaninin-uzun-vadede-kita-ulkelerine-etkileri/ (28.07.2022).

Küçük, Y. K. (2021, 15 Ağustos). Afrika'da Hristiyanlığın yeni yüzü: Pentekostalizm. *Independent Türkçe*. https://www.indyturk.com/node/399401/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/afrikada-hristiyanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-yeni-y%C3%BCz%C3%BC-pentekostalizm (28.07.2022).

LeMay-Boucher, P., Noret, J. ve Somville, V. (2013). Facing misfortune: Expenditures on magico-religious powers for cure and protection in Benin. *Journal of African economies*, *22*(2), 300-322.

Mbaya, H. ve Cezula, N. (2019). Contribution of John S Mbiti to the study of African religions and African theology and philosophy. *STJ – Stellenbosch Theological Journal*, *5*(3), 421-442.

Mbiti, J. S. (1975). *Introduction to African Religion*. London: Heinemann.

Mutiso-Mbinda, J. (1998). List of African Saints. https://www.archbalt.org/wp-content/uploads/2017/05/List-of-African-Saints.pdf (30.07.2022).

Pew Research Center. (2010). *Tolerance and Tension: Islam and Christianity in Sub-Saharan Africa*. https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2010/04/sub-saharan-africa-full-report.pdf (28.07.2022).

Shillington, K. (2020). *Afrika Tarihi*. İstanbul: İnkilap.

Shoble, M. A. (2020). *Somali'de Din Eğitimi Sistemi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Smith, T. (2022). Animism. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. https://iep.utm.edu/animism/ (25.06.2022).

Sundiata, I. K. (1988). The Roots of African Despotism: The Question of Political Culture. *African Studies Review*, *31*(1), 9-31.

Uganda Episcopal Conference. (2022). Uganda Martyrs. https://www.uecon.org/uganda-martyrs/martyrs (30.07.2022).

Van Klinken, A. (2015). African Christianity: Developments and Trends. S. Hunt (Ed.), *Handbook of Global Contemporary Christianity* içinde (ss. 129-151). Leiden: Brill.

Van Klinken, A. ve Chitando, E. (2015). Masculinities, HIV and religion in Africa. E. Tomalin (Ed.), *The routledge handbook of religions and global development* içinde (ss. 127-137). London: Routledge International Handbooks.

White, M. (1998). Religions in Africa. http://users.erols.com/mwhite28/afrorelg.htm (25.06.2022).

Yiğit, A. (2015). Afrikalı Yazarların Gözünden Hristiyan Misyonerler. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika-2* içinde (ss. 209-233). Ankara: Nobel.